

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Павловићи – средњовјековна властеоска породица

Ментор:

Проф. др Дејан Јечменица

Студент:

Милован Павловић ИС 20/40

Београд,

септембар 2021. године

Садржај:

1. Уводна ријеч.....	2
2. Поријекло Павловића и њихово појављивање на историјској сцени.....	3
3. Кнез Павле Раденовић.....	5
4. Владавина Павлових синова.....	26
5. Војвода Иваниш Павловић.....	46
6. Последњи Павловићи.....	50
7. Земља Павловића.....	54
8. Грб и печати Павловића.....	65
9. Закључак.....	68
10. Извори.....	70
11. Литература.....	70

Уводна ријеч

Тема овог рада јесте приказ историје властеоске породице Павловић, односно рад прати историју Павловића, од њиховог појављивања на историјској сцени средњовјековне Босне, па до њиховог нестанка, који је ишао синхронизовано са нестанком средњовјековне Босне. Павловићи су били једна од три најзначајније породице у средњовјековној Босни током 15. вијека. Тако да Павловићи заузимају важно мјесто у историји средњовјековне Босне. До сада није објављена ниједна монографија која би обухватила цјелокупну историју породице Павловић, иако су се у српској историографији поједини историчари бавили Павловићима. Али су том приликом углавном обрађивали по једног члана породице Павловић, попут: кнеза Павла Раденовића - о њему је писао Јован Радонић, војводе Петра, Павловог сина – о њему је писао Ђуро Тошић, војводе Радослава – о њему је писао Алекса Ивић, војводе Иваниша – о њему је прво писао Владимир Ћоровић, а затим Борис Нилевић, а онда и последња два члана породице Павловића, војвода Петра и кнез Никола – о којима је такође писао Борис Нилевић. У проучавању историје Павловића значајну улогу имају дубровачка документа. Наиме, највише сачуваних докумената о Павловићима су управо из интеракције Дубровника и Павловића. Већина докумената која су Павловићи издали, а која су сачувана, тичу се њиховог односа са Дубровчанима. Углавном су то повеље о доношењу и потврђивању привилегија или повеље о склапању мира у случају ратних дејстава, као и писма која су размјењивали. Тако да велики дио историје и дјеловања Павловића реконструирамо баш из њиховог односа са Дубровником.

Породицу Павловић-Јабланић можемо најбоље пратити од њиховог трећег, али историјски првог потврђеног у изворима, владара тј. кнеза Павла Раденовића. Рад се још бавим тиме како су се Павловићи полако али сигурно осамостаљивали од босанског владара и како су постајали све моћнија породица на тлу Босне. Њихови односи са сусједима су веома компликовани. Полазећи од тога да је историја Босне веома бурна, нарочито у 15. вијеку када су почела међусобна трвења босанске властеле. Тако су Павловићи често мијењали своје савезнике и пријатеље, а исто тако и непријатеље, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану.

Територија којом су Павловићи владали у каснијем периоду назваће се земља Павловића или Павловића земља. Тај назив ће највише користити Турци. Рад се бави и тиме које су градове и утврђења Павловићи контролисали и које су територије заузимали. Познато је да је зачетник лозе Павловић-Јабланића, историјски не баш у потпуности позната личност, Јаблан. Тако да ће бити ријечи и о њиховом поријеклу, које није до дан данас остало у потпуности расвјетљено, првенствено због недостатка извора.

Поријекло Павловића и њихово појављивање на историјској сцени

Поријекло породице Павловић није нам најпознатије. Први познати члан породице Павловић јесте био Јаблан.¹ Међутим, Јаблан није посвједочен у средњовјековним изворима. О њему налазимо само посредне податке. Јабланов син био је Раден Јабланић, који се јавља први пут 1397. године.² Међутим, Раден Јабланић се појављује на синовљевој исправи, тј. исправи кнеза Павла Раденовића упућеној Дубровчанима 25. марта 1397. године, издатој на Љутој у Конавлима, у којој кнез Павле даје Дубровчанима слободу трговине у својој земљи.³ О првој двојници Павловића не знамо готово ништа, осим да се Раден Јабланић помиње само на једном мјесту у изворима, који смо већ навели, а из његовог презимена закључујемо то да се његов отац звао Јаблан, па се с тога Јабалан узима као зачетник породице Јабланић – Раденовић – Павловић. Кнез Павле се сам писао у документима као Раденовић (Радиновић), а тако су га и други биљежили, што је још једна потврда да се његов отац звао Раден.⁴ По неким историјским изворима тј. у списковима средњовјековне властеле за Павловиће се каже да су се презивали Крстило и да су били кнежеви Требиња, Попова и Конавала. Само презиме Крстило није нам познато из историјских извора, па се ова теза о њиховом презимену не прихвата као историјски поуздана. Такође, у неким другим изворима наводи се да је „последња“ династија

---

¹ С. Рудић, *Властела илирског грбовника*, Београд 2006, 148.

² М. Нишкановић, *Јабланић – Раденовић – Павловић*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 568.

³ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд - Сремски Карловци 1929, 245.

⁴ С. Ћирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 37–38.

средњовјековне Босне по имену Христић потицала из фамилије Јабланивића, односно Павловића. Међутим, ни ова теза се не прихвата као историсјки поуздана. У списковима средњовјековне властеле срећемо и властелу Јабланивиће из Јабланице са подручја Неретве, али очигледно да то нису Јабланивићи – Павловићи, већ нека друга породица чије је име изведено управо од имена мјеста у коме су пребивали.⁵

Властеоска породица Паловић имала је посједе у Источној Босни, а њен успон почиње са кнезом Павлом Раденовићем, трећим у низу владара из ове породице. Павловићи су уживали велики углед међу босанском властелом, што свједочи податак да је Павле Раденовић још као дјечак боравио на двору краља Твртка I Котроманића.⁶ О Павловом боравку на двору краља Твртка видимо из ријечи упућених кнезу Павлу од стране Дубровчана у једном документу од 30. новембар 1400. године, у ком Дубровчани наводе да је кнез Павле као мали боравио на двору краља Твртка. У још једном дубровачком документу од 28. марта 1405. године упућеног кнезу Павлу наводи се да је кнез Павле од угледне босанске господе, која је углед стекла још од времена краља Твртка.⁷ Породични посједи Павловића простирали су се између ријека Дрине и Босне, такође заузимало је Борачку жупу са градом Борачом. Затим на територији Павловића налазили су се рудници око Олова, трговачко мјесто Прача. На сјеверу граница је ишла до Сребреника, а у посједе Павловића спадала је и Устиколина, Добрун, жупа Врхбосна са Ходидједом. Ово су неки од првих територија Павловића, а касније ће се проширити и на територије Конавала и околине, о чему ће ријеч бити касније.⁸ Павле Раденовић се за вријеме владавине краља Твртка помиње два пута на његовим документима. Први пут 12. марта 1380. године у документу у којем се Хрвоје Вукчић Хрватинић подиже на степен великог војводе, што значи да је Павле Раденовић први поменути члан породице Павловић у изворима. Павле Раденовић се на овом документу јавља други по реду међу набројаном властелом који су били свједоци. Ово нам говори да је Павле Раденовић имао велики углед код краља Твртка, што се види по редоследу, јер се налазио одмах иза чувеног војводе Влатка Вуковића. Други пут Павла Раденовића срећемо у документу из 2.

---

⁵ С. Рудић, *Властела илирског грбовника*, Београд 2006, 149.

⁶ Д. Спасић, А. Палавистра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 189–192.

⁷ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд - Сремски Карловци 1929, 246–248.

⁸ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, *Летопис Матице српске* 1 (1902) 43–44.

децембра 1382. године. Овај документ је краљ Твртко издао на Бишћу у подграду, али овог пута Павле Раденовић се наводи под именом Павле Јабланић.⁹ Иако Павла срећемо под презименом Раденовић и Јабланић, у каснијим временима преовладаће презиме Павловић, и сви каснији владари ће се у изворима наводити као Павловићи. Ово је и разумљиво што је преовладало Павлово име, јер је управо кнез Павле био најзаслужнији за уздизање породице Павловић, као и за образовање породичне територије. Тако да ће Павлови наследници себе називати Павловићима, као што ће их и други тако ословљавати, а њихову територију „Павловића земља“.¹⁰

Кнез Павле Раденовић

За вријеме владавине краља Твртка I Котроманића, Павле Раденовић, као ни остала властела, није се много истицао, јер је краљ Твртко имао чврсту власт у Босни. Међутим, већ након смрти краља Твртка 1391. године, Павле Раденовић добија већу улогу на историјској сцени средњовјековне Босне. Краља Твртка наслеђује краљ Дабиша који није имао снаге да чврсто влада као његов претходник. Већ на самом почетку владавине краља Дабише Павле Раденовић ради на проширењу својих територија ка Јадрану.¹¹ О снази и утицају кнеза Павла, одмах након смрти краља Твртка, види се из његове улоге у кажњавању и „расапу“ породице Санковић. Браћа Санковић, Радич и Бељак, су без краљеве дозволе покушали продати Дубровчанима жупу Конавле, 1391. године, и због тога су били кажњени.¹² Бељак и Радич су били синови властелина Санка Милтеновића. Након Санкове смрти жупан Бељак преузима управљање породичним посједима. За вријеме краља Твртка браћа Санковићи су били послушни према овоме босанском владару. Тако да се Бељак као краљев присталица јавља у својству свједока на двије Тврткове повеље. Једној издатој 10. априла 1378. године, а друга повеља је била повеља од 2. јуна 1390. године, којом је краљ Твртко одређивао границе Сплита. Бељак је одржавао добре односе са Дубровчанима, попут његовог оца, а то се види из тога што су му Дубровчани више пута слали поклоне, чинили услуге, а и њима је Бељак услуге узвраћао.

---

⁹ Исто, 39–43.

¹⁰ С. Ђирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, 38–40.

¹¹ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 43–44.

¹² С. Ђирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, 41.

10. августа 1390. године Дубровчани су одлучили да браћи Санковићима дају једну кућу у Дубровнику. Давање куће Санковићима је био чин пријатељства од стране Дубровчана, јер Дубровчани нису то баш често радили. Из овог узајамног пријатељства развила се идеја да браћа Санковић продају Дубровчанима Конавле. Добра ситуација за куповином истих, Дубровчанима се указала након смрти Твртка I Котроманића. Преговори између Дубровчана и браће Санковић су започели већ 17. марта 1391. године. Дубровчанима се очигледно журило да купе Конавле јер су преговоре повели само неколико дана након смрти краља Твртка. Они су једноставно хтјели да искористе ситуацију у којој се Босна нашла након смрти краља, прије него што се нови краљ консолидује на власти и тиме им поквари планове. Дубровчани су 17. марта одлучили да пошаљу посланике Бељаку Санковићу, међутим посланици су кренули на пут 9. априла. Преговори између браће Санковић и Дубровчана су текли без компликација, што се види по томе јер су већ 15. априла Радич и Бељак издали повељу којом Дубровнику уступају Конавле и Витаљину са градом Соколом. Као разлог овог поступка навели су да је жупа Конавле некада припадала Дубровнику и да им је неправедно одузета, с тога су одлучили да грешку исправе. Дубровчани су након овога наставили да проводе вријеме на двору Санковића и ту су донијели одлуку да за ову куповину не траже потврду од босанског краља и остале босанске властеле, јер су мислили да ће им договор са браћом Санковићима бити довољан па да добију Конавле. Али очигледно да су се у томе преварили.¹³

Смрт краља Твртка је показало да ће Босна у наредном периоду ићи у неком другом правцу, јер се под краљем Дабишом властела почела све јаче афирмисати. То се најприје одразило код Санковића, управо из примјера продаје Конавала Дубровчанима. Дубровачка повеља са обећањима за Санковиће које су требали да им испуне за продају Конавала није сачувана, али се њен садржај може закључити из каснијих докумената. Санковићима је било обећано 1000 перпера сталног годишњег данка, дубровачко племство за браћу Санковиће, кућу и дио новостеченог земљишта. Међутим, одлуком да у ове преговоре не укључе краља Босне и босански државни сабор скупо је коштала браћу Санковиће, а дијелом и Дубровчане, који су на Конавле морали чекати наредних неколико деценија. Краљ и државни сабор су реаговали споро, али и одлучно. Од априла до децембра краљ и сабор нису реаговали, а онда су војводи Влатку Вуковићу и кнезу Павлу

---

¹³ Ј. Мијушковић, *Хумска властелска породица Санковићи*, ИЧ 11 (1961) 36–39.

Раденовићу дали одобрење да упадну на посједе Санковића и да Санковиће лише посједа.¹⁴

Војвода Влатко и кнез Павле упали су у Конавле на посједе Санковића у децембру 1391. године и заузели их. Жупу Конавле су подјелили међу собом, али изгледа да су војвода Влатко и кнез Павле узели и више од жупе Конавле, односно запосјели су и остале посједе Санковића.¹⁵ Приликом заузимања Конавала војвода Радич Санковић је заробљен, али ће се и касније помињати у изворима, док се жупан Бељак не помиње после 1391. године. Међутим, изгледа да је жупан Бељак преминуо још прије напада на Конавле. То се може наслутити из тога што су Дубровчани слали љекара жупану Бељаку крајем маја 1391. године. Вјероватно је подлегао болести после маја 1391. године.¹⁶ Заузету територију Санковића су војвода Влатко и кнез Павле подјелили међу собом. Међутим, подјела ових посједа ће бити клица каснијих вишедеценијских сукоба између породица Косача и Павловића. Сада већ бившу територију Санковића војвода Влатко и кнез Павле су подјелили тако што су међу собом подјелили зависне властеличиће који су служили Санковићима. Оваква подјела је резултирала тиме да су се посједи Косача и Павловића међусобно измјешали, постали су некомпактни. Павловићи и Косаче су имали по једног жупана који је имао улогу носитеља административне и управне власти, затим по двојицу кнезова, кастелана, који су били стационирани у Соколу и имали су функцију војног старјешине.¹⁷

Кнез Павле је подјелом посједа Санковића добио половину Конавала са Цавтатом, а од 1392. године се јавља и као сувласник царине у Лединцима. Власници друге половине царине били су Косаче. Од 1395. године кнез Павле се јавља и као господар жупе Врм са градом Клобуком, што значи и да је то добио приликом подјеле посједа Санковића. У марту 1397. године у повељи коју је издао Дубровчанима, као свједоке налазимо властелине: Вукосава Кобиљачића, Љубишу Богданчића и Вукосава Познановића. Сви ови набројани великаши су били са простора Требиња. Љубиша Богданчић је припадао познатом роду Љубибратића, који су имали посједе око Требиња. Помињање ових

---

¹⁴ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 171–172.

¹⁵ С. Ђирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, 41.

¹⁶ Ј. Мијушковић, *Хумска властелоска породица Санковићу*, 39.

¹⁷ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009, 34–42.

великаша као поданика кнеза Павла јесте резултат подјеле посједа и властеле Санковића између Косача и Павловића. Тако да видимо да је у тој подјели Требиње је припало Павловићима. Људи кнеза Павла се срећу и у непосредном залеђу око дубровачких територија, у Ускопољу, Зачулама, Бијелој, Ораћу и Голубинцу, а под власт Павловића дошли су и Власи Предојевићи из Билеће.¹⁸

За вријеме владавине краља Стефана Дабише, кнез Павле Раденовић је остао на високом мјесту међу најистакнутијим босанским великашима. У повељама краља Стефана Дабише обично је навођен иза војводе Хрвоја и Влатка Вуковића, након смрти војводе Влатка, а након што га је наслиједио синовац Сандаљ Хранић, кнез Павле је увијек навођен испред Сандаља. Међутим, кнез Павле се не јавља као свједок на повељама краља Стефана Дабише које су издате 1392. године, већ тек на повељама које су издате 1394. и 1395. године.¹⁹ Стефан Дабиша се одмах на почетку своје владавине сусрео са једним турским упадом, који се догодио највјероватније у прољеће 1392. године.²⁰ Краљ Стефан Дабиша ставио се на чело војске и кренуо је у битку против Турака и том приликом успио је да побједи Турке. У бици се нарочито истакао војвода Хрвоје, који је као награду за своју исказану храброст и вјерну службу од краља Стефана Дабише добио Какањ и Храст.²¹ О самом мјесту одигравања ове битке и њене размјере немамо сигурних података, могуће да је мјесто одигравања битке био Гласинац у Источној Босни. Али да је дошло до битке видимо и из одлуке дубровачке владе са краја јануара 1392. године. У овој одлуци Дубровник одобрава својим трговцима са простора Дријеве и Брштаника да се склоне на Стон у случају напада Турака. Још један извор који нам говори о бици јесте даровница краља Стефана Дабише војводи Хрвоју, која је издата 15. априла 1392. године. Ова битка подигла је углед краљу Стефану Дабиши.²² Није познато да ли је кнез Павле учествовао у овој бици против Турака. Гласинац, тада, иако се налазио у близини посједа Павловића, изгледа да су и Косаче имале свој удио, вјероватно у царини која је била ту постављена.²³

---

¹⁸ М. Динић, *Земља Херцеза Светога Саве*, Српске Земље у средњем веку, Београд 1978, 186–189.

¹⁹ С. Ђирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, 40.

²⁰ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 169–171.

²¹ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 2018, 254.

²² Ђ. Тошић, *Босна и Турци од косовске до ангорске битке*, Зборник за историју БиХ 1 (1995) 87–91.

²³ Ђ. Тошић, *Гласинац у Земљи Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 77–87.

У међувремену, у Босни су се десиле крупне промјене. Долази до слабљења моћи краља, а јача моћ обласних господара, а долази и до самих сукоба на релацији властеле. Након што је Ладислав Напуљски у улози краља Угарске, почео да истиче своја права на Хрватску и Далмацију, именујући браћу Хрвоја и Вука Вукчића за банове ових области, а Иваниша Хорвата је поставио за свог главног намјесника у Угарској, долази до сукоба између њега и краља Дабише. Ово је подјелило Босну у два тора, Жигмундов и Ладисављев. На страну Жигмунда су се сврстали краљ Дабиша и босанска властела, док су на страни Ладислава били браћа Вукчићи и Иваниш Хорват. На страни Ладислава Напуљског биле су и Османлије. На крају краљ Жигмунд се одлучио да поведе поход против хрватске властеле, што је и учинио 1394. године. Хрватска властела била је поражена средином 1394. године под градом Добром. Краљ Жигмунд је своју побједу удвостручио тако што је са краљем Стефаном Дабишом, током јула 1394. године, потписао уговор у Ђакову. Овим уговором краљ Стефан Дабиша уступио је Хрватску и Далмацију краљу Жигмунду, али се такође обавезао да ће након његове смрти босанска круна припасти краљу Жигмунду.²⁴

Што се тиче исправа које је краљ Дабиша издавао, а на којима се налази и кнез Павле, може се рећи да је кнез Павле увијек навођен међу првим властелинима као свједок на тим исправама. Мада се мора водити рачуна о томе када се кнез Павле наводи као свједок „земље“ Босне, а када као свједок босанске државе. Јер поред свједока из „земље“ Босне се наводе и свједоци из „земље“ Хумске и свједоци из „земље“ Доњи Краји. На повељи од 26. априла 1395. године, којом краљ Дабиша поклања село својој кћерки Стани, међу свједоцима налази се и кнез Павле. Кнез Павле је наведен као други свједок, испред њега је наведен кнез Мирко Радојевић, а после кнеза Павла се наводе кнез Прибоје Мастновић, тепчија Батало, војвода Сандаљ и други. Гледајући овај редосљед може се закључити да је у том моменту најугледнији властелин у држави био кнез Мирко Радојевић, а да је други по реду по угледу био кнез Павле Раденовић. У следећој исправи издатој 17. маја 1395. године, у којој краљ Стефан Дабиша потчињава село Коло жупану Вукмиру Семковићу, кнез Павле Раденовић је као свједок „од Босне“ наведен на првом мјесту. Одмах иза кнеза Павла је наведен кнез Прибоје Мастновић, затим тепчија Батало, Вукота Прибинић, војвода Сандаљ и Гргур Билханић, сви са „братијом“. Из неког разлога

---

²⁴ Ђ. Тошић, *Босна и Турци од косовске до ангорске битке*, 91.

у овој повељи се не помиње кнез Мирко Радојевић, тако да је кнез Павле избио на прво мјесто међу свједоцима „од Босне“. Међутим, након што је тада наведен као први, кнез Павле је то мјесто трајно задржао, што значи да су га и доцнији краљеви и властелини босански сматрали за најугледнијег властелина из „земље“ Босне.²⁵

Што се тиче Павлових односа са Дубровчанима они су јаснији од 1395. године. Међутим, након што су кнез Павле и војвода Влатко Вуковић савладали Санковиће и одузели им посједе, Дубровчани су послали своје посланике кнезу Павлу и новом представнику породице Косача, Сандаљу Хранићу 17. фебруара 1395. Преговори су били неуспјешни, јер су се Дубровчани већ 26. фебруара обратили краљу Жигмунду да ургира код краља Стефана Дабише ради уступања Конавала. Неуспјешни преговори између кнеза Павла и Дубровчана нису омели и њихове међусобне односе, јер већ у марту 1395. Дубровчани су кнезу Павлу послали љекара у Врм ради његовог лијечења. Следећа етапа у односима између кнеза Павла и Дубровчана јесте та да су Дубровчани 24. марта 1397. године изабрали кнеза Павла као свог грађанина. Можда је овај потез Дубровчана био у вези преговора око Конавала.²⁶ Већ наредног дана, 25. марта 1395. године, у Љутој на Конавлима, кнез Павле је издао документ Дубровчанима којим им дозвољава да слободно тргују по земљи Павловића. Баш у том документу је поменуо свога оца Радена Јабланића, о чему је већ било ријечи.²⁷ Оно што је још битно у овом документу јесте то што кнез Павле први пут наступа као независан владар, који попут самосталних владара склапа уговоре са другим државама, у овом случају са Дубровачком Републиком. Како би овај документ добио још већи значај, кнез Павле га је издао у присуству своје властеле. С тим да их је он у исправи подјелио на властелу од Босне и на властелу од Приморја.²⁸ Што се тиче краља Стефана Дабише он је преминуо у јесен 8. септембра 1395. године. На престолу наслиједила га је његова жена Јелена Груба. Изгледа да је тада дошло до договора између краљице Јелене и босанске властеле са једне и угарског краља Жигмунда са друге стране, да ипак Дабишина удовица, Јелена Груба, ступи на престо. Излаз из кризе у коју је Босна упала после смрти краља Стефана Дабише пронађен је у компромисном

---

²⁵ М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 113–124.

²⁶ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 46–48.

²⁷ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vienna 1858, 229.

²⁸ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 48.

решењу. Договор је био да се краљ Жигмунд не крунише за краља Босне, али да са друге стране Дабишину владавину настави његова жена Јелена, а не неко од мушких потомака Котроманића. Владавина краљице Јелене је, како наводи Сима Ћирковић, имала карактер интеррегнума што се види из односа Босне и Дубровника у томе вријеме. Наиме, краљица Јелена се обратила Дубровчанима тражећи светодмитарски доходак, који је припао Босни после Твртковог крунисања, Дубровчани су исплату истог везивали за обнављање уговора које су имали са претходним босанским владарима. Дубровачки аргументи су били да је трибут наметнут од стране српских владара у 13. вијеку као доходак за слободну трговину на простору Босне. Сматрали су да Босна треба да гарантује слободу и безбедност дубровачких трговаца на њиховој територији, а и да је Босна обавезна да поштује старије законе и уговоре који су склопљени. Дубровчани ће заузврат исплаћивати босанским владарима доходак. На крају, краљица Јелена није потврдила уговоре Дубровчанима, јер краљичина улога је била таква да не допушта обнову старијих уговора, који су се обнављали при свакој промјени на престолу. Изгледа да је у овој одлуци имала и подршку краља Жигмунда, јер су му се Дубровчани безуспјешно обраћали поводом овог питања.²⁹ Још једана несугласица између Дубровника и краљице Јелене је била та што су биле уведене нове царине које су штетиле дубровчкој трговини. Укидање ових царина краљица Јелена није могла извести без дозволе осталих босанских великаша. То јој је пошло за руком тек 1397. године, када укида царине добивши сагласност од војводе Хврвоја Вукчића, кнеза Павла Раденовића и војводе Сандаља Хранића, а за узврат њој Дубровчани исплаћују светодимтарски и стонски доходак за 1396. годину. Из овога се види да је моћ краљице Јелене била слаба, јер је морала да се договара са осталим босанским великашима, који је нису много поштовали.³⁰

Положај кнеза Павла у времену владавине краљице Јелене Грубе, видимо из тога што је он задржао свој висок положај који је имао и прије. Баш када је краљица Јелена одлучила да укине царине 13. маја 1397. године, она се посавјетовала са четворорицом велможа, од којих је кнез Павле био на другом мјесту у цијелој босанској држави, одмах иза војводе Хрвоја Вукчића, а иза њега су били војвода Сандаљ Хранић и тепчија Батало.

---

²⁹ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 174–186.

³⁰ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 49–50.

Распоред велможда које је навела приликом укидања царина говори о њиховој моћи и утицају у држави.³¹

Што се тиче тадашњег односа Босне и краља Жигмунда и улоге кнеза Павла у њој није много позато. Односно краљ Жигмунд тада није много марио за Босну јер се спремао за рат са Турцима. До рата је и дошло, који се завршио неславно по краља Жигмунда, Никополском битком 1396. године. Из дубровачких извјештаја видимо да се један одерод босанске восјке, 1396. године, налазио у предјелима Поткучлата, на територији Павловића, али није познато зашто је та војска била подигнута. Постоји могућност да је то због неких унутрашњих немира који су задесили Босну. 1397. године почињу нове размирице у Босни, али тадашњи документи не говоре много о тим збивањима, па се тако не може ни рећи како се кнез Павле односио према тим догађајима. 1398. године долази до смјене на босанском престолу, када на њега долази краљ Стефан Остоја. Могуће је да је тада Босна била подјелењена на двије струје, једна која је била за краљицу Јелену и друга струја која је подржавала краља Стефана Остоју. На страни краљице Јелене су били њени рођаци Николићи и Радивојевићи, док су на страни краља Стефана Остоје били војвода Сандаљ Хранић, кнез Павле и војвода Хрвоје Вукчић. Њих тројица су после маја 1397. године отказали послушност краљици Јелени и подржали су будућег краља Стефана Остоју.³²

Док су се у Босни одвијале унутрашње размирице између двије зараћене струје, почетком 1398. године, у зиму, десио се један Турски упад на територију Босне. Након освајања земаља Вука Бранковића и његовог уморства (1397), наредне године Турци су поново покренули напад на Босну. Јануара 1398. године турска војска попуњена одредима кнеза Стефана Лазаревића кренула је према Босни.³³ Први подаци у вези Турака стижу из Дубровника и односи се на датум 5. јануар 1398. године када је именована трочлана комисија ради снадбјевања Стона. Следећи податак односи се за одлуку Малог вијећа из 22. јануара 1398. године када је одлучено да се дубровачким трговцима са трга Дријева допусти да се склоне у Стон. Још један податак из 27. јануара односи се на Ђурђа II Страцимировића, који је преко својих посланика молио Дубровчане да приме његову

---

³¹ М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, 124.

³² Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 50–51.

³³ Ђ. Тошић, *Босна и Турци од косовске до ангорске битке*, 92.

породицу због турксе најезде, којом је и он био угрожен. Међутим, овај турски поход завршио се неславно, а главну кривицу код Турака сносио је кнез Стефан Лазаревић. Турски поход је пропао због невремена, односно због превеликог снијега и јаког мрза. Сасвим је могуће да је српска војска одступила са бојног поља или да су заказали на ратишту. Могуће је и то да се кнез Стефан приближио Угрима. Како год, турски поход се крајем јануара 1398. године завршио неславно.³⁴ Према Константину Филозофу поход је изгледао овако: *После две године посла цар опет неизречену множину војске на Босну са својим синовима, а са њима пође и овај христољубиви кнез Стефан. Тада је био снег толики, како нам причају древни старци, да када су секли дрва и по вртовима палили ватре, када се огањ разгорео, толико је доле падао да они који су при (огњу) (били) далеко јару осећаху, а нису му се смели (приближити). Због ове зиме мало (ко) од војника и заробљеника врати се својим завичајима. Зато је опет био оклеветан овај христољубиви као кривац ове погибије; али ништа нису могли успети они који су га оклеветали, јер му је Бог помогао.*³⁵ Такође, овај турски поход је омогућио нову смјену на босанском престоу. Иако су се Османлије брзо повукле, Остоја Котроманић је уз помоћ властелина Хрвоја Вукчића успио да збаци са престола краљицу Јелену Грубу, и да се сам попне на престо³⁶. За учешћу кнеза Павла у одбрани Босне од овог турског упада немамо директних података.

Знак да су у Босни трајале размирице јесте тај што су жене Вукосава Николића и Ђурђа Радивојевића, властелина који су подржавали краљицу Јелену, тражиле уточиште код Дубровчана у Стону. Затим је краљ Остоја средином 1398. године тражио од Дубровчана да му издају Ђурђа Радивојевића, који се највјероватније склонио код њих, али на то Дубровчани нису пристали. Да је краљица Јелена била лишена власти негдје после маја 1398. године видимо из тога што је од Дубровчана тражила, да јој се исплати стонски доходак. Дубровачко мало вијеће је донијело одлуку 2. априла да се краљици Јелени исплати доходак, а већ је 3. априла доходак примио Твртко Вучетић повјереник краљице Јелене. Почетком јуна краљ Остоја се у потпуности учврстио на босанском престоу. То се види из одлуке дубровачког малог вијећа из 10. јуна да се краљу Остоји да

---

³⁴ Е. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)*, Sarajevo 2019, 174–178.

³⁵ К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1989, 90.

³⁶ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 265.

поклон од 500 дуката. У то вријеме краљ Остоја се налазио у Хуму, можда на територији коју је држао кнез Павле, што може бити један од показатеља да је управо кнез Павле подржавао краља Остоју у његовом сукобу са краљицом Јеленом.³⁷ Овом смјеном на престолу дошло је и до промјене курса босанске политичке оријентације. Наиме, поред војводе Хрвоја, збацивање краљице Јелене Грубе, подржали су Ладислав Напуљски и Турци. Што би значило да је краљ Жигмунд изгубио своје позиције у Босни јер је краљица Јелена Груба била његов савезник. Такође, ова смјена на престолу омогућила је Турцима да учврсте своје позиције у Босни и да босанску властелу више вежу за себе.³⁸ Жигмундов одговор на смјену престола у Босни је стигао нападима 1398. и 1399. године. Први поход је био јула 1398. године и то нападима на Хрвојеву територију, којем је највише замјерио „приближавање“ Турцима. Већ се у августу краљ Жигмунд вратио из похода, а затим је услиједио противнапад босанских снага. Војску коју је предводио војвода Хрвоје Вукчић је упала у угарску жупу Дубицу. Војвода Хрвоје је жупу заузео и њоме господарио наредне три године. Још један угарски напад је услиједио у новембру 1398. а изгледа да је било узнемиравања и наредне године, јер се краљ Остоја успио крунисати за краља Босне тек у априлу 1399. године. Сви ови угарски напади су се завршили безуспјешно по њих.³⁹

Као и у претхоним догађајима не знамо каква је била улога кнеза Павла у рату против краља Жигмунда, али се може рећи да је кнез Павле, заједно са војводом Сандаљем Хранићем и војводом Хрвојем Вукчићем, био најбољи ослонац краља Остоје. Што се тиче положаја који је кнез Павле имао код краља Остоје види се из повеље коју је краљ Остоја издао 15. јануара 1399. године на Усори у Лишници којом Дубровнику уступа земље од Курила до Стона, а у повељи се помиње кнез Павле међу властелом, одмах иза војводе Хрвоја Вукчића, а испред војводе Сандаља Хранића: ...а на име воевода Хрвое, кнезь Паваль Радиновић, воевода Санџдаль...⁴⁰ Помиње се још и у повељи краља Остоје из 5. фебруара којом у Подвисоком Дубровчанима потврђује привилегије. Дубровчанима је овакав развој ситуације у Босни ишао на руку, јер су коначно добили мирну ситуацију ради трговине, а било им је у користи да одржавају добре односе са сусједним владарима и властелом. Дубровчани су зато упутили једно писмо 17. маја 1399. године властелинима

---

³⁷ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 52.

³⁸ Е. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)*, 182–189.

³⁹ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 192–193.

⁴⁰ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 234.

кнеза Павла, жупанима Радосаву и Љубиши Богданићу, у коме они кнеза Павла називају „многпоштеним и срдачним пријатељем“. Дубровчанима је било у интересу да одржавају добре односе са кнезом Павлом јер је он имао царине одмах до дубровачких територија, попут оне на Леденицама, гдје је узимао царину од Срба који су долазили да тргују са Дубровником.⁴¹ Такође, Дубровчани наредне године шаљу писмо кнезу Павлу, писмо је датирано на 30. новембар 1400. године,⁴² у којем га опет називају поштеним и добрим пријатељем, што је знак да су га веома поштовали као угледног властелина, али ово је такође знак да га још увијек нису сматрали за самосталног обласног господара, јер ће осамостаљивање кнеза Павла ићи постепено.⁴³ Током 1400. године кнез Павле ће се опет наћи на повељи краља Остоје. Децембра те године краљ Остоја је издао повељу гдје је војводи Хрвоју Вукчићу и његовом сину Балши уступио жупу Хливно, и у овој повељи кнез Павле је међу властелом од Босне котиран на првом мјесту.⁴⁴

1401. године долази до новог распламсавања сукоба на релацији Ладислав Напуљски и краљ Жигмунд. Краља Жигмунда су били заробили у Будиму, након чега се он успио ослободити из заробљеништава. За то вријеме Ладислав Напуљски је покренуо нове акције и то у Далмацији, а имао је подршку краља Остоје и првенствено војводе Хрвоја Вукчића, а сам војвода Хрвоје је стајао у добрим односима са Турцима. Краљ Остоја је одобравао акције војводе Хрвоја које је он предузимао по Далмацији а у име Ладислава Напуљског. Кнез Павле је у овој новој ситуацији био на страни краља Остоје што показује повеља коју је краљ Остоја издао Шибеничанима 15. јуна којом им потврђује привилегије.⁴⁵ Ладислав Напуљски је у почетку имао веће успјехе у борби са краљем Жигмундом. Тако је јула 1403. године дошао у Задар да би одатле започео преузимање краљевске круне Угарске. Међутим, њега је у Далмацији сачекао војвода Хрвоје, који је за Ладислава Напуљског био главни човјек у Далмацији и у Босни, био је важнији и од краља Остоје. Доласком Ладислава Напуљског војвода Хрвоје је добио титулу херцега сплитског и постао је Ладислављев намјесник у Угарској, Хрватској, Далмацији и Босни. После једне деценије од смрти краља Твртка I Котроманића, поново је власт над Далмацијом дошла у

---

⁴¹ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 52–53.

⁴² Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 246.

⁴³ М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, 124.

⁴⁴ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 53.

⁴⁵ Исто 54.

руке краљевине Босне. Међутим, сада је ситуација била мало друкчија, јер за разлику од краља Твртка, краљ Остоја није водио главну ријеч у Далмацији, већ војвода Хрвоје Вукчић.⁴⁶ У току ових догађаја дошло је и до размирица на релацији Дубровника и Босне. Наиме, Дубровник је подржавао краља Жигмунда, иако је Ладислав Напуљски, преко Босне и војводе Хрвоје, учврстио своју власт у Далмацији. Оваква ситуација, гдје су се Дубровник и Босна нашли на различитим странама водила је у рат. Политика краља Остоје према Дубровнику се разликовала од политике коју је краљ Твртко имао према њима, а у времену сукоба са краљем Жигмундом. Краљ Твртко је Дубровник стављао изван свих сукоба, док је краљ Остоја заузео став према Дубровнику исти као и према далматинским градовима. Један од повода рата је био тај што су Дубровчани, након што се краљ Жигмунд спасао заробљеништва, подржали њега у борби против Ладислава Напуљског, што је краљ Остоја доживио као лични напад. Затим су двојица босанских властелина, Павле Маштровић и Павле Радишић, који је припадао роду Котроманића, побјегли у Дубровник након сукоба са краљем Остојом. Краљ Остоја је тада поставио ултиматум Дубровчанима. Захтјевао је да Дубровчани истакну његову заставу и прихвате њега као свог господара умјесто угарског краља. Такође, тражио је да му врате Сланско приморје, да истјерају бјегунце из Босне који су нашли уточиште у Дубровнику и да се обавежу да их више никада неће примати. Краљ Остоја им је запријетио да ако ове услове не прихвате да ће им објавити рат и да у том случају њихови трговци имају рок од 15 дана да се повуку, а након тога ће покренути војне акције против њих. Пошто их је овај ултиматум краља Остоје дочекао неспремне Дубровчани су покушали дипломатијом да изгледе ствари, па су се поред краља Остоје обраћали војводи Хрвоју, војводи Сандаљу, Радичу Санковићу али и кнезу Павлу Раденовићу. Дубровачки положај је био тежак, јер су се нашли окружени непријатељски настројеним људима, а краљ Жигмунд је био далеко. Кнез Павле и војвода Сандаљ су обећали Дубровчанима да ће им пружити подршку, док је Радич Санковић чврсто стао на страну краља Остоје и покренуо питање својих села у Сланском приморју, па је чак средином јуна 1403. године извршио један напад на Дубровчане и протјерао дубровачког кнеза из „Нове земље“. Тада су се Дубровчани обратили војводи Хрвоју и нудили му 500 дуката да их помири са краљем Остојом. Краљ Остоја, међутим, није хтио да чује за мир, веће је 15. јула 1403. године

---

⁴⁶ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 196.

провалио са војском на дубровачко тле и пустошио га до градских зидина.⁴⁷ Након упада Радича Санковића, војвода Сандаљ и кнез Павле су такође, током љета 1403. године, харали дубровачке територије тј. жупу Шумет. Септембра 1403. године војвода Сандаљ и кнез Павле су били вољни да преговарају са Дубровником, али су их Дубровчани одбили. Изгледа да су поставили високе услове. Сандаљ је тражио за себе Приморје.⁴⁸ У овим нападима босанска војска је бројала око 8000 људи и поред жупе Шумет настрадала је и Жрновница. Дубровчани су се босанској војсци супроставили са својих 4000 добро обучених људи. Колико су борбе биле жестоке види се по извјештајима да је било доста погинулх са обије стране, међу њима и властелина.⁴⁹ Да би се некако отарасили краља Остоје Дубровчани су били приморани да траже помоћ са свих страна. Тако су помоћ тражили чак од Ђурашевића, Љуштичана, Паштровића, Црнојевића и Риженића, а на крају и од самих Османлија. Августа 1403. године војвода Ђура и Љеш Ђурашевић су присатали да заједно са дубровачким бродовима нападну на територије под контролом Сандаља Хранића. Такође, вршили су притисак и на Котор који је био на страни краља Остоје. Оваква организована дубровачка одбрана је временом доносила резултате Дубровнику, јер су временом напади босанске војске спласли. Војвода Сандаљ Хранић и кнез Павле, који су у овом рату може се рећи дјеловали сихронизовано, су већ у августу прекинули ратна дејства против Дубровчана и са њима се упустили у преговоре преко патарена Влатка.⁵⁰

Дубровчани су одмах на почетку сукоба спровели привредну блокаду Босне гдје су нанијели доста штете краљу Остоји. Ускоро је и краљ Жигмунд почео да ређа побједу у сукобу са Ладиславом Напуљским што је додатно охрабрило Дубровчане, док је краљ Отоја са друге стране био све попустљивији. Тако су краљ Остоја и кнез Павле у другој половини октобра нудили Дубровчанима преко писама примирје, али су то Дубровчани одбили. Да би босанску привреду вратио на старо, краљ Остоја је покушао да босанску трговину преусмјери на Венецију нудећи јој град Омиш гдје би њихови трговци имали стални боравак, али Млечани на те услове нису пристали. У међувремену, током октобра 1403. године, доћи ће до новог раздора у Босни. Краљ Остоја усред неуспјеха у рату са

---

⁴⁷ Исто, 197–199.

⁴⁸ Б. Храбак, *Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV и XV веку*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 284.

⁴⁹ G. Škrivanić, *Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom (18. VI. 1403 do maja 1404. godine)*, Vesnik Vojnog muzeja 5 (1958), 48–49.

⁵⁰ E. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 115–120.

Дубровником и након што је Ладислав Напуљски додјелио титулу сплитког херцега Хрвоју Вукчићу ушао је у заваду са њим. Краљ Остоја је директно оптуживао сада већ херцега Хрвоја да је гавни кривац због рата са Дубровником. Пошто је војвода Хрвоје био главни савезник Ладислава Напуљског сада се краљ Остоја покушао да приближи краљу Жигмунду, преко бана Ивана Моровића, са циљем да се помири са њим. Са друге стране Дубровчани су ступили у контакт са херцегом Хрвојем и препоручили му Павла Радишића као новог претедента на босански престо. Почетком јануара 1404. године Дубровчани и војвода Хрвоје су тајно склопили савез против краља Остоје и том приликом су Павла Радишића изабрали као претедента на босанску круну.⁵¹ Војвода Хрвоје је такође настојао да са Дубровчанима измири и војводу Сандаља и кнеза Павла. Међутим, током марта 1404. године војвода Хрвоје се измирио са Краљем Остојом, под условом да се Остоја врати на страну Ладислава Напуљског. Током марта 1404. године и Дубровчани су покушали да се измире са краљем Остојом али је краљ Остоја неколико пута избјегао да се види са дубровачким посланицима. После овога долази до поновног разилажења између краља Остоје и војводе Хрвоја, разлози су могли бити што је краљ Остоја одржавао односе са Жигмундом, затим што је Млечанима дао трговачке повластице и што није испуњавао обавезе које је имао према Ладиславу. На састанку властеле који је одржан у Подвисоком од босанске властеле нису присуствовали војвода Хрвоје и војвода Сандаљ. Током маја 1404. године дошло је до рата краља Остоје са једне и војводе Хрвоја и Дубровчана са друге стране. Из рата као побједници су изашли војвода Хрвоје и Дубровчани, који су одиграли велику улогу, а краљ Остоја је побјегао у Угарску. Током маја 1404. године Дубровчани су послали своја посланства босанској властели, укључујући и кнезу Павлу, гдје су их обавјестили да непријатељства са Босном престају и да не траже никакву одштету. Рат се завршио тако што је на босански престо ступио краљ Твртко II Котроманић.⁵² Прије него што је збачен са престола краљ Остоја је покушао још једном да Млечане привуче на своју страну тако што је склопио уговор са њим и издао им повластицу да могу слободно да тргују по Босни, без плаћања царине и других дажбина.

---

⁵¹ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 200–204.

⁵² G. Škrivanić, *Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom (18. VI. 1403 do maja 1404. godine)*, 58–60.

На овом документу међу свједоцима се нашао и кнез Павле и то на првом мјесту, мада на њој нема војводе Сандаља и Хрвоја.⁵³

Новонасталу подјелу у Босни искористили су Дубровчани који су заузели три острва Брач, Хвар и Корчулу. Као добитник из ових сукоба изашао је и војвода Сандаљ Хранић, који је искористио прилику да нападне и зароби Радича Санковића, оданог вазала краља Остоје, и том приликом му је преузео његове земље, проширивши се све до Неретве, а заузевши области од Санковићевог приморја преко цијелог Попова до иза Невесиња. Радича Санковића је војвода Сандаљ ухватио, ослијепио и бацио у тамницу, чиме су Санковићи заувјек нестали са историјске сцене. Кнез Павле се у овим сукобима мање више држао по страни. Осим његових почетних акција против Дубровника, он је може се рећи од августа 1403. па до самог краја рата држао по страни. Да кнез Павле и Дубровчани нису били у тешкој завади, видимо из тога кад је наступила привредна блокада Босне од стране Дубровника, када су ипак власи кнеза Павла добили дозволу 3. августа 1403. године да могу доћи са стоком на њихово подручје ради испаше. Затим, Браило Тезаловић, властелин кнеза Павла, је без проблема трговао оловом у Дубровнику у току рата са Босном.⁵⁴

После рата са Дубровником и устоличења новог краља на босанском престу, Босна се поново наша у ратном искушењу. Овога пута упаде у Босну су вршили угарски одреди. Наиме, краљ Остоја када је побјегао у Угарску приближио се краљу Жигмунду и уз његову помоћ покушавао је да се врати на престо. Један такав угарски напад је услиједио јуна 1404. године и напад је предводио бан Иван Моровић. Он је успио да заузме град Сребреник и да се пробије до Бобовца гдје су се налазиле чете одане краљу Остоји и да се утврди у Бобовцу. Међутим, овај напад није битно измјенио ситуацију у Босни, јер утицај краља Остоје није ишао даље од Бобовца. Угарски напади су услиједили и наредне 1405. године. Овога пута на удару су биле територије војводе Хрвоја Вукчића и том приликом Угари су заузели Бихаћ, а нападан је и град Соко.⁵⁵ Да овај угарски напад није био безазлен видимо и по томе што је кнез Павле Раденовић тражио од Дубровчана

---

⁵³ Н. Порчић, Н. Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019, 258–263.

⁵⁴ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 277–290.

⁵⁵ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 204–206.

да га приме у град док напад Угара не прође. По овоме могуће је да су и земље кнеза Павла биле угрожене усред Угарског напада. Дубровчани су му писмом, издатим 22. октобра 1405. године, одговорили да може слободно да дође у њихов град. У овом писму Дубровчани су по први пут кнеза Павла назвали „славним и велможним господином кнезом“⁵⁶ Оваква титулисања кнеза Павла од стране Дубровчана могло би да говоре да они од тада кнеза Павла сматрају за самосталног обласног господара. Јер је од овога времена па до у будуће Дубровчани кнеза Павла титулисати као славног и велможног господина кнеза што потврђује да је његов сататус био стабилизован. Међутим, због специфичне структуре босанске државе кнез Павле никада није раскртио са установом државног сабора, односно „станка“, као ни са краљем као институцијом. Дубровчани су већ до тада као самосталне обласне господаре сматрали војводу Хрвоја и војводу Сандаља.⁵⁷

Што се тиче односа Дубровника са Босном након доласка на престо Твртка II Котроманића, ратна дејства са новим краљем су престала, али сада је краљ требао поново донијети повластице дубровачким трговцима и друге одлуке које се су се односиле на политичке односе ове двије државе. Кнез Павле Раденовић је играо велику улогу у посредовању између Дубровчана и новог босанског краља. Да је кнез Павле обновио пријатељске односе са Дубровчанима видимо из једног писма које су му дубровчани упутили 18. јула 1404. године, гдје га поново називају „срдчним пријатељем“: Вь всемь многопочтеномь а намь срьдчному приателю кнезу Павлу⁵⁸ Такође, приликом избора Твртка II Твртковића за краља дубровчани су упутили своја посланства са писмима, 29. маја 1404. године, за босанску властелу, а једно од тих писама је требало бити упућено и кнезу Павлу. Тада је требало, по дубровачким инструкцијама из писма, босански властелини да кажу да Хрвоје треба да ступи на престо. Упутивши посланике да траже потврду старих привилегија Дубровчани су рекли својим посланицима да нарочито пријатељски наступе према војводи Сандаљу и кнезу Павлу. Међутим, ови посланици нису стигли на збор, а тада је за босанског краља, као што сам већ навео, био изабран краљ Твртко II. Преговори између Дубровника и Твртка II су се почели водити јула 1404.

---

⁵⁶ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 249.

⁵⁷ М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, 124-129.

⁵⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 247.

године али су они ишли споро и тромо. Камен спотицања је било Приморје којег се краљ није хтио тако лако одрећи, такође и то што је Дубровник и даље био за Жигмунда док је нови краљ био на страни Ладисалава Напуљског и Жигмундов противник. Крајем 1404. године дошло је до попуштања са босанске стране, па су током децембра 1404. године тражили од дубровчана да им потврде старе привилегије. Почетком 1405. године највише је кнез Павле настојао да дође до обнављања односа и жељеног мира. 28. марта 1405. године Дубровчани су упутили ново писмо кнезу Павлу гдје су му се захвалили јер је помогао њихове посланике код краља и херцега, обраћајући му се ријечима: Велможному и многопочтеному кнезу Павлу⁵⁹ До јуна 1405. године сви односи између Дубровника и Босне су изравнати. Поводом тога је краљ Твртко II издао повељу 24. јуна 1405. године у Трстивници којом је потврдио Дубровчанима старе привилегије и којом им је вратио посједе на Приморју које им је краљ Остоја отео. У доношењу ове повеље кнез Павле је играо велику улогу, што се види из тога што је у повељи наведен одмах иза војводе Хрвоја, што значи да је био други по реду по важности од свих босанских великаша у држави Босни. Тада је одређено да се за поравнање односа између Дубровника са једне и војводе Сандаља и кнеза Павла са друге стране одреди посредник и том приликом је одређен Вукац Хранић и још један босански властелин. Дубровчани су са своје стране имали послати два властелина на састанак у Конавле или Требиње или Попово у року од шест мјесеци. Али изгледа да се са поравнањем одуговлачило јер су Дубровчани већ 27. децембра 1405. године писали краљу Твртку II и Вукцу Хранићу да се поравнање приведи крају.⁶⁰

Угари нису пропустили прилику ни 1406. године да нападну и пустоше по Босни. Овог пута угарску војску је предводио Пипо Спано. Он је овом приликом пљачако околину утврђења Бобовца, тако да је спалио двије куће краља Твртка II. Нема подарака да ли су чете Пипа Спана пустошиле и територије кнеза Павла. Наредне 1407. године услиједио је нови напад Угара на Босну. Сада је трупе предводио лично краљ Жигмунд. Са својом војском је у августу био надомак граница Босне, да би у септембру дошао са војском у Бобовац, успут пљачкајући земљу. Док је боравио у Босни, краљу Жигмунду су долазили дубровачки посланици и покретали питање Конавала, која су у то вријеме била

---

⁵⁹ Исто 248.

⁶⁰ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 34–44.

под контролом војводе Сандаља и кнеза Павла. Рачунајући да би Жигмундовом побједом и они могли на том пољу профитирати. Жигмунд се у међувремену разболио па се морао повући из Босне, а овај поход као и претходни нису допринјели промјени ситуације у Босни. Босански краљ и властела су и даље били на страни Ладислава Напуљског. Босна је у овом периоду покушала да се више веже за Венецију, пошто од ладислава Напуљског нису могли да добију пуну подршку, зато су тражили савезништво са Млечанима. А тада су посланици крља Твртка II и војводе Хрвоја препоручили војводу Сандаља, кнеза Павла, Ђурђа Радивојевића и његовог брата да буду примљени као млетачки грађани. Међутим, од стране Венеције нису дошле неке конкретније понуде за савез, већ су покушали да ситуацију приближе својим личним интересима.⁶¹ Током овог Жигмундовог похода на Босну, који је изгледа изазвао одређен страх код босанске властеле, јер је сам кнез Павле тражио од Дубровчана да у случају невоље дође код њих у Стон, који је био у близини његових територија у Хуму. Наредне 1408. године краљ Жигмунд је предузео још један поход на Босну, који му је овог пута донио резултате. Кнез Павле се и током овог похода држао тако као противних краља Жигмунда.⁶² Овога пута краљ Жигмунд је кренуо на Босну са огромном силом, око шездесет хиљада људи је водио са собом. Босански краљ и властела видјевши да се не могу супроставити краљу Жигмунду нису пружали већи отпор. Краљ Жигмунд је многе великаше заробио, а потом их дао побити под Добруном. Остали босански великаши видјевши да се не вриједи више супростаљати Угарима, одлучили су да се покоре краљу Жигмунду, исто као што је и босански краљ то учинио. Најважнији босански властелини, попут војводе Сандаља, војводе Хрвоја и кнеза Павла успјели су да преживе, али су се и они морали покорити краљу Жигмунду. Краљ Жигмунд је овога пута оставио један гарнизон војске у Босни да би надгледао ситуацију. Краљ Жигмунд оним вликашима које није погубио, знајући да су они битан фактор у краљевини Босни, одлучио је да им потврди све старе посједе и титуле које су имали. 1409. година је била бурна у краљевини Босни као и неколико претходних. Овога пута дошло је до нових трвења у Босни између босанске властеле. Војвода Хрвоје је у прољеће напао браћу Радивојевиће и довео их у тежак положај. За то вријеме бивши краљ Остоја је покушавао да свргне краља Твртка II са престола. Успио је да га потисне током 1409. године, уз помоћ браће

---

⁶¹ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 207–210.

⁶² Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 44–48.

Радивојевић. Том приликом краљ Твртко II је утихнуо и нестало са историсјке сцене на неколико година.⁶³

Ситуација у Босни се поново закомпликовала. Војвода Хрвоје, дотада велики противник краља Жигмунда, сада је постао његов савезник у Босни. Док се војвода Сандаљ од маја 1409. године јавља као противник краља Жигмунда. Какво је било држање кнеза Павла према краљу Жигмунду током 1409. године не знамо, да би се 1410. године и кнез Павле јавио као противник краља Жигмунда, заједно са војводом Сандаљем. Изгледа да у почетку војвода Сандаљ и кнез Павле нису признавали краља Остоју за краља Босне, али су се током 1409. или 1410. године, приближили краљу, чиме је углед краља Остоје порастао. Краљ Остоја је већ 4. децембра 1409. године издао повељу у Високом Дубровчанима, којом им је потврдио привилегије, а они су њега 31. децембра примили за свог властелина и дали му палату и дио земље у Приморју. Сада су савезници у Босни били војвода Сандаљ, кнез Павле, браћа Радивојевићи и краљ Остоја насупрот војводи Хрвоју и краљу Жигмунду. Током 1410. године услиједио је један угарски напад на територије његових противника у Босни. Овом приликом Угари су заузели Подвисоки, Сребреницу, Кучлат, Бродар и Сусјед. Овај напад је сигурно много штете нанио и земљама кнеза Павла, јер је управо Бродар био у његовим рукама и на његовој земљи прије угарског напада. Током августа посланици кнеза Павла су боравили у Дубровнику, јер су изгледа хтјели привољети Дубровчане да буду посредници у измирењу са Жигмундом. Вјероватно да су територије кнеза Павла поприлично настрадале, чим је био спреман да се нагоди са краљем Жигмундом. Војвода Сандаљ и кнез Павле су изгледа током октобра 1410. признали краља Жигмунда за господара, поново. Краљ Жигмунд се изгледа намјеравао тада крунисати за краља Босне, на шта су му Дубровчани одредили поклон од 1500 дуката.⁶⁴ Да ли се краљ Жигмунд заиста крунисао за краља не зна се. Владимир Ћоровић наводи да тадашњи извори нису довољно јасни око крунисања босанском круном. Могуће да је краљ Жигмунд из неких непознатих разлога у последњем часу одустао од крунисања.⁶⁵ Међутим током 1411. године избили су нови сукоби на релацији краљ Жигмунд и дијелови босанске властеле који га нису признавали. У прољеће

---

⁶³ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 295–297.

⁶⁴ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 49–53.

⁶⁵ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 300.

1411. године вођене су борбе око Сребренице између угарских трупа и вјероватно трупа које је предводио војвода Сандаљ. Али, изгледа да је понестало снаге за неке веће подухвате босанске властеле па су се већ у августу 1411. године помирили са краљем Жигмундом. Дубровчани су поново покушали да искористе овај сукоб па да од краља Жигмунда траже Конавле и Драчевицу, коју су држали кнез Павле и војвода Сандаљ, али ни овог пута им није пошло за руком. Краљ Жигмунд је најкасније до почетка 1410. године војводу Хрвоја поставио за вицекраља Босне, али је одузео градове Сребреницу, Кучлат, Сребреник и тврђаве Бродар и Сусјед и придружио их раније освојеној Усори. Сребреницу је највјероватније 1411. године поклатио деспоту Стефану Лазаревићу.⁶⁶ О држању кнеза Павла према овим новим сукобима немамо података да је он узео учешћа у њима. Знамо да се у то вријеме налазио негдје око Борча. Он се изгледа 1411. године измирио са њиме, али је остао и у добри односима са Ладиславом Напуљским, јер му је у љето 1411. године дозволио да са његове територије у Приморју укрца најамничке чете за Италију. Почетком 1412. године кнез Павле и војвода Сандаљ су се налазили на угарском двору, и од тада па до своје смрти кнез Павле не мијења своје политичко држање према краљу Жигмунду.⁶⁷ Разлог боравка кнеза Павла на Будиму јесте што су се они измирили са краљем Жигмундом, па су поред кнеза Павла, били позвани још и војвода Сандаљ, краљ Остоја и други босански властелини, да учествују на витешком турниру, гдје су се босански властелини нарочито истакли.⁶⁸

Током 1413. године одвијао се сукоб у Србији између деспота Стефана и султана Мусе. Учешћа у овом сукобу узео је војвода Сандаљ. Турске чете су овом приликом дошле до Борча, који је био на територији Павловића, али о учешћу кнеза Павла у овом сукобу немамо података. Ускоро су заратили у Босни војвода Хрвоје и војвода Сандаљ, Хрвоје се у међувремену поново завадио са краљем Жигмундом. Такође, не знамо да ли је кнез Павле узео учешћа и у овом сукобу. Оно што је познато јесте то да је 1414. године дошло до преговора о куповини Конавала између Дубровчана и кнеза Павла. 21. априла 1414. године дубровачки Сенат је донио одлуку да за те две покрајине понуди кнезу Павлу и војводи Сандаљу 15000 дуката. Сутрадан је дубровачко племство кренуло да им

---

⁶⁶ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 212–214.

⁶⁷ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 54–55.

⁶⁸ Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји: Крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 91.

саопшти понуду. Изгледа да је кнез Павле био вољан да прода свој дио Конавала. Када су дошли дубровачки посланици на Павлов двор, њега нису нашли ту, већ само његовог сина Петра, који није знао гдје се налазио кнез Павле у том тренутку. Ток ових преговора спречио је турски напад на Босну 1414. године. Почетком јуна Турци су продрли на територије војводе Сандаља Хранића. Турци су се задржали у Босни и током августа исте године, а можда су остали и цијелу годину. Током августа 1414. године у Босни се поново јавља краљ Твртко II кога је Жигмунд одвео са собом Угарску после Добора. Сада се он вратио у Босну као турски савезник и савезник војводе Хрвоја. Босна је сада имала два краља, а уз краља Остоју је остао сем војводе Сандаља и кнез Павле, који је био рођак Остојиној жени Кујави.⁶⁹ Овај турски напад на Босну је услиједио након позива војводе Хрвоја Вукчића. Турци су у овом нападу опустошили Приморје. У овоме вријеме зна се да су људи Петра Павловића, сина кнеза Павла, отели стоку Дубровчанима, након тога су се Дубровчани жалили краљу Твртку II. Што значи да је његов положај ојачао, чим су се њему обратили. Затим је августа 1414. године управник кнеза Павла у Врму у планинама поред Врма такође отео стоку Дубровчанима.⁷⁰ Наредне 1415. године Турци су поново пустошили по Босни, а тада су настрадале вјероватно и територије кнеза Павла. Краљ Остоја се у међувремену помирио са краљем Жигмундом, из разлога јер су Турци подржавали Твртка II. Да би сузбили турске упада угарска војска се почетком августа сукобила са Турцима код Добоја 1415. године. Угари су жестоко поражени у овој бици, а угарски великаш Јован Моровић је окривио краља Остоју и војводу Сандаља да су се приближили Турцима. Могуће је да је сличног држања био и кнез Павле. Накокон битке на краљев позив састали су се босански великаши 24. августа 1415. године. На састанку су дошли Краљ Остоја, Кнез Павле и син му Петар, војвода Сандаљ и брат његов Вук Хранић, војвода Вукмир Златоносовић, војвода Павле Клешић и жупан Драгиша Диничић. Великаши када су стигли до Парене Пољане, остали великаши напали су кнеза Павла и сина му Петра и том приликом су Петра заробили, а кнеза Павла су убили док је покушао да побјегне. Том приликом један од Сандаљевих људи му је одсјекао главу. Заробљеног Петра Павловића су одвели у Бобовац. Војвода Сандаљ је правдао своје убиство тиме што је кнез Павле изневјерио угарског и босанског краља. Јован Радонић сматра да мотив

---

⁶⁹ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, *Летопис Матице српске* 2 (1902) 55–59.

⁷⁰ Б. Храбак, *Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV и XV веку*, 287.

убиства кнеза Павла нису политичке грешке кнеза Павла, него себични интереси краља Остоје, војводе Сандаља и осталих великаша.⁷¹ Сима Ћирковић наводи да се кнез Павле приближио краљу Твртку 2 и да је то главни разлог завјере и убиства кнеза Павла. Лаковјерни кнез Павле је дошао на састанак да се измири са краљем Остојом и то је платио главом.⁷² По Владимиру Ћоровићу кривица кнеза Павла није довољно утврђена, али је узрок био сукоб кнеза Павла са војводом Сандаљем. Даље наводи да је Војвода Сандаљ хтио да уклони кнеза Павла као сумњивог посредника у односима њега и војводе Хрвоја или као непоузданог властелина у периоду у ком су се требали опредјелити између Турака и Угара.⁷³ Есад Куртовић са друге стране сматра да је клица сукоба између кнеза Павла и војводе Сандаља била та што је кнез Павле пристао да Дубровчанима прода Конавле 1414. године, а Сандаљ није. До тада ова двојица великаша су имали добре односе, нису се сукобљавали, чак су у многим ситуацијама сарађивали и заједно дјеловали. Одлука кнеза Павла да подржи Твртка II је само додатно допринјела да се војвода Сандаљ одлучи на ликвидацију кнеза Павла, а наводна издаја му је била повод. Од убиства кнеза Павла па до пада краљевине Босне, трајаће сукоби између Косача и Павловића кроз више генерација.⁷⁴ Тијело кнеза Павла су сахранили у Врхбосни, на његовоме имању, у некрополи, која се наводно по њему зове Павловац.⁷⁵

Владавина Павлових синова

Након убиства кнеза Павла његове територије су одмах подјелењене али није познато шта је ком великашу припало. Једино се зна да је војводи Вукмиру Златоносовићу припало Олово, које је он покушао да заузме, али изгледа безуспјешно. Пошто је кнез Павле имао два сина, Петра који је био заробљен, и Радослава који је био на слободи, ова подјела њихових земаља није ишла лако јер су се браћа Петар и Радослав дигли на оружје да бране своје земље. Петар је у заробљеништву требао бити ослијепљен, али њега су из Бобовца одвели у Борач, одакле се он под неразјашњеним околностима ослободио из

---

⁷¹ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 59–61.

⁷² С. Ћирковић, *Две године босанске историје (1414 и 1415)*, ИГ 3-4 (1953) 29–41.

⁷³ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 309.

⁷⁴ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 202–212.

⁷⁵ Ђ. Тошић, *Vojvoda Petar Pavlović: Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, ЛС 1-2 (2001) 39.

заробљеништва. Након тога су Павлови синови уз помоћ Турака кренули да се свете војводи Сандаљу, сматрајући њега као највећег кривца за смрт оца.⁷⁶ Мавро Орбин је записао да је краљ Остоја заједно са Петром Павловићем побјегао и склонио се у тврђаву Бобовац, да би преко Петра уредио своје односе са Турцима.⁷⁷

Кнеза Павла Раденовића је на челу породице замјенио његов старији син Петар. Годину рођења Петра Павловића не знамо, а није познат ни његов период дјетињства и прве младости. Јер се први пут у изворима среће као одрасла особа. У историсјким изворима Петар се помиње и као кнез и као војвода. Титула кнеза му је вјероватно наслеђена од оца кнеза Павла, а звање војводе је стекао касније током живота. Војвода Петар Павловић се први пут помиње у изворима 1403. године, када му је Ладислав Напуљски крајем јануара уступио село Чубин, а заузврат очекујући војничку подршку војводе Петра. Неколико мјесеци потом у Дубровнику се причало да војвода Сандаљ жени брата, а кнез Павле свога сина. Поуздано се зна да је Сандаљ женио млађег брата Вукца, док се у изворима не помиње којег сина кнез Павле жени, али се може наслутити да је то био управо Петар, јер је био старији. Да је Петар био старији син од Радослава, може се закључити из тога што је Петар већ 1403. године био довољно зрео да учествује у војним походима, док се војвода Радослав помиње први пут тек 1416. године. Ова разлика од 13 година у помињањима у изворима може нам рећи да је војвода Петар био доста година старији од Радослава. Још за живота кнеза Павла, војвода Петар је изгледа имао великог утицаја на територијама у Приморју. Вјероватно да је кнез Павле пренио на војводу Петра велики дио надлежности у Приморју. Да је војвода Петар имао великог утицаја код свог оца видимо и у томе што су Дубровчани октобра 1409. године, уз поклоне у виду тканине и рибе, молили војводу Петра да им он прода дио Конавала који су контролисали Павловићи.⁷⁸ Следећи пут када се Петар помиње у изворима јесте у једном дубровачком документу издатом 13. августа 1411. године у којем му Дубровчани пишу да шаљу два своја посланика да им да веровни лист, како би Петровом човјеку дали Петрово сребро, које је оставио као поклад у Дубровнику, а које је његов човјек дошао да подигне у Дубровник, али без писменог налога. У овом документу Дубровчани Петра ословљавају

---

⁷⁶ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 243–244.

⁷⁷ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 2006, 161–162.

⁷⁸ Ђ. Тошић, *Војвода Петар Павловић: Прилог историји Босне почетком XV vijeka*, 35–36.

као „славног и велможног господина кнеза“. Значи ословљавају га кнежевском титулом.⁷⁹ На основу ове титулатуре коју су Дубровчани упутули према војводи Петру „славни и велможни господин кнез“, још за живота кнеза Павла, може се закључити да је војвода Петар био унапријед одређен као наследник кнеза Павла, чиме је заснована династија Павловић.⁸⁰ Војвода Петар је често боравио у Конавлима ради обављања државничких послова. Тако га је почетком маја 1413. године дочекало дубровачко посланство са поклонима у Ободу. Они су овом приликом тражили од њега да укине царине које су се налазиле на територији у близини Устиколине. Такође, тада су се жалили на већи број разбојника који су пљачкали Дубровчане. Том приликом су Дубровчани уручили тужбу Петру, жалећи се на крађе које су извршили његови поданици Страхинићи, Модарчићи, Радојковићи и Кобиљачићи. Оваквих случајева крађе стоке је било и касније, током 1414. године, када су се дубровчани жалили да су Петрови људи покрали дубровачку стоку у близини Врма.⁸¹

Након што је Петар дошао на чело породице о њему имамо више података. Након избављења из заробљеништва војвода Петар је кренуо да се свети војводи Сандаљу, сматрајући њега за највећег кривца за смрт свог оца. Петар је убрзо нашао себи савезника, и то у виду моћних Турака и омдах ударио на војводу Сандаља. Пустошење територија војводе Сандаља одиграло се током јесени 1415. године. Почетком октобра људи породице Павловић са подручја Требиња, Љубиша и Вукосав Познановић су због несигурности тражили азил код Дубровчана, а ови су им одобрили, вјероватно због опасности од Османлија. Што значи да у овом походу нису штедили ни људе војводе Петра. Почетком новембра Сандаљ је тражио код Дубровчана азил за своју супругу, а почетком децембра 1415. године Османлије су очекиване и на дубровачким границама. Напади Османлија на територије војводе Сандаља наставили су се и наредне 1416. године. У овим турским нападима настрадале су и области под контролом Дубровника, па су се они почетком фебруара 1416. године жалили кнезу Радославу Павловићу, који је заједно са Османлијама пљачако дубровачке крајеве. Такође, у марту су се Дубровчани жалили Петру Павловићу јер су његови људи Ђурађ и Стефан Милорадовић заједно са

⁷⁹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 529–530.

⁸⁰ М. Благојевић, *Државност земље Павловића, Земља Павловића*, 129–130.

⁸¹ Ђ. Тошић, *Voјvoda Petar Pavlović: Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, 36–37.

Османлијама пљачкали дубровачке области. Сада су браћа Павловићи уз помоћ Османлија успјели да потисну војводу Сандаља из Конавала и да вјероватно завладају већим дјелом истих. Током 1416. године умире војвода Хрвоје. Какво је његово држање у овим Османским пустошењима и сукобима Павловића и Косача, није нам најпознатије, али вјероватније да је држао страну Павловићима. Није познато да ли су ови сукоби захватили и друге крајеве Босне и друге политичке субјекте у Босни. Да су ови сукоби били жестоки види се из извјештаја Дубровника који су слалили краљу Жигмунду у којем су наводили да је наступило смртно непријатељство међу босанском властелом, а да чак и Турци покушавају да посредују у сукобима.⁸² Што се тиче краља Остоје он је успио да се задржи на престолу после сукоба са Турцима прије и током 1415. године, док се бивши краљ Твртко II поново морао повући. Краљ Остоја је веома вјешто искористио смрт војводе Хрвоја, да прошири своју зону утицаја и територије под његовом контролом. Краљ Остоја се лако развео од своје жене Кујаве током љета 1416. године и оженио се Хрвојевом удиовицом Јеленом. Преко ње је успио да добије већи дио Хрвојевих земаља и од тада се Јајце налазило у рукама Котроманића. Хрвојеви насљедници нису више никада успјели да поврате моћу коју је имао сам војвода Хрвоје. Хрватинићи после овога нису играли велики улогу на босанској историјској сцени. У другој половини 1416. године султан Мехмед се појавио као посредник за мир у Босни. Послао је два своја посланика да уговоре састанак и утаначе мир. На састанку није присуствовао краљ Остоја јер је вјероватно сазнао шта му се спрема, јер је на састанку донијета одлука да се ухвате и затворе краљ Остоја и властелин Драгиша Дињичић. Оваква одлука могла је бити у вези убиства кнеза Павла, јер су обојица, и краљ Остоја и Драгиша били присутни приликом убиства. Такође, ни краљ Жигмунд није благонаклоно гледао на краља Остоју и босанске великаше, јер их је сматрао одметницима и турским савезницима.⁸³

Развод краља Остоје са Кујавом додатно је продубио непријатељство између њега и војводе Петра. Такође млади краљевић Стефан се побунио против свог оца краља Остоје. Наредне 1417. године Павловићи су наставили са својим акцијама у Приморју. Овога пута без помоћи Турака. Крајем фебруара очекивало се да ће се Радослав са својом војском наћи у Ободу или Цавтату, гдје су га Дубровчани чекали са поклонима. Након

---

⁸² Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 212–215.

⁸³ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 244–245.

што су Павловићи заузели цијело Конавле, додуше опустошено, наставило се са пустошењем Сандаљевих територија јужније од области Драчевице. Средином маја Дубровчани су очекивали војводу Петра у Конавлима и том приликом су се спремали да му упуте саучешће због смрти оца и да га позову у посјету у Дубровник, а ако одбије позив да му уруче 150 дуката. Такође, ово дубровачко посланство је требало са војводом Петром да разговара о продаји Конавала. Дубровчани су овом приликом били задовољни пријатељским ставом војводе Радослава, али су се поново жалили на људе вјводе Петра. Овога пута жалили су се на породицу Красомирић, а нарочито на Радосава Красомирића. Краљ Остоја се за ово вријеме заједно са женом Јеленом склонио у југозападни дио својих области код своје властеле Радивојевића. Током 1417. године краљ Остоја се измирио са својим сином Стефаном, а потом и са Павловићима. Да су се измирили са краљем Остојом видимо из краљеве даровнице породици Радивојевић из 22. јула 1417. године, гдје им дарује одређене посједе у макарском приморју, а на овој даровници браћа Петар и Радослав су се нашли као свједоци.⁸⁴ Могуће је да су Павловићи овим измирењем добили неке привилегије и почести. Али, оно најважније да су се овим помирењем сви политички чиниоци у Босни окренули против војводе Сандаља. Сандаљ је сада био у безизлазној ситуацији, изгубио је Конавле и остао је усамљен. Војвода Сандаљ је морао да тражи помоћ од Турака, иако је до тада био од оних који нису хтјели да се везују са Османлијама. Тако да је у 1418. годину војвода Сандаља ушао као савезник Турака у Босни.⁸⁵ Краљ Остоја је успио да искористи тежак положај у којем се нашао војвода Сандаљ и успио је у Хуму да преотме од Сандаља Благај, затим да потчини себи властелу из Хума и Крајине. Тада је под краљеву власт дошао кнез Гргур Николић господар Поповг Поља. Сада краљ Остоја никад није био ближи да сломи моћ обласних господара. Кнез Павле и војвода Хрвоје су већ били мртви, а војвода Сандаљ доведен у безизлазан положај. Тако да је краљу Остоји остало још само да се реши војводе Сандаља. Тиме би задобио ауторитет који је имао краљ Твртко I. Међутим, Остојине најмере омела је његова смрт. Краљ Остоја је умро највјероватније у септембру 1418. године недовршивши посао. Њега је на престолу наслиједио син Стефан Котроманић. Краљ Стефан је остао у добрим односима са Павловићима и остао је на линији непријатељства према Сандаљу. Успио је и за кратко

---

⁸⁴ Ђ. Тошић, *Voјvoda Petar Pavlović: Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, 38–43.

⁸⁵ E. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 215–218.

вријеме да држи Хум који је краљ Остоја заузео.⁸⁶ Да су краљ Стефан и Павловићи били у добрим односима видимо из повеље коју је издао краљ Стефан 5. марта 1419. године у Звечају, којом је потврдио Дубровчанима све раније привилегије. У повељи је војвода Петар са својом „братијом“ наведен као први свједок од Босне.⁸⁷

Војвода Сандаљ је за то вријеме уз помоћ Турака и Балше Страцимировића успио да поврати свој дио Конавала које су претходно заузели Павловићи. Затим је успио да зароби двојицу краљевих присталица из породице Радивојевић, а онда и да порази властелина војводе Петра, кнеза Алексу Паштровића у граду Бијелу и приморавши га да му преда град. Сандаљ који је још увијек био у завади са нови краљем повео је преговоре око продаје свог дијела Конавла Дубровчанима. На овакву одлуку војвода Сандаљ је био натјеран због финансијских проблема и исцрпљености у рату са Павловићима. Међутим, војвода Петар није хтио да чује за продају свог дијела Конавала. Дубровчани су покушали да преко људи војводе Петра, Вукашина и Радосава Обрадовића, Вучихне Братилевића, Браила Тезаловића и Вукашина Збисалића, утичу на војводу Петра, али је он одбацивао сваку понуду. На крају су Дубровчани били принуђени да без краљеве одлуке купе само Сандаљев дио Конавала. На крају су покушали још једном да приволе војводу Петра на пристанак, али након што је он одбио, у јуну 1419. су склопили договор само са војводом Сандаљем. Након тога Дубровчани су агитовали код краља Стефана да им он изда повељу којом им потврђује да пристаје на купопродају Сандаљевог и Петров дијела Конавала, без Петровог пристанка.⁸⁸ Тако да је краљ Стефан 4. децембра 1419. године у Сутјесци издао Дубровчанима повељу којом им потврђује уступање Конавала и града Сокола војводе Сандаља и Петра Павловића.⁸⁹ За продају Конавала војвода Сандаљ је добио д Дубровчана 12 000 дуката, племство за мучке чланове породице, палату у Дубровнику, баштину у Жупи, дио земље у продатим Конавлима и годишњи трибут у износу од 500 перпера. Краљ Стефан је за уступање Петрове и Сандаљеве половине Конавала добио годишњи трибут од 500 перпера.⁹⁰

---

⁸⁶ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 245–247.

⁸⁷ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 554–557.

⁸⁸ Ђ. Тошић, *Vojvoda Petar Pavlović: Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, 44–45.

⁸⁹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 557–562.

⁹⁰ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 224–232.

Краљ Стефан, Павловићи и војвода Сандаљ су наставили своја непријатељства и 1420. године. Јануара 1420. војвода Сандаљ је поново обезбједио јаку турску војску под командом Исака скопског намјесника, за своје војне акције. Да је турски напад био јак видимо из тога што су Дубровчани дозволили краљу Стефану и војводи Петру да склоне своју стоку и пастире у Стон. Затим су Дубровчани писали племићу Вукосаву Кобиљачићу да он и остали људи војводе Петра могу пронаћи уточиште у Дубровнику. Дубровчани су покушали током марта 1420. године да измире зараћене стране. Изгледа да је мир био на помолу, чак је војвода Петар успио на кратко, по информацијама дубровачког посланства, да добије наклоност Исака, али, војвода Сандаљ жедан освете поново је оптужио војводу Петра да је издао султана. Због тога је Исак креуо да пустоши земље војводе Петра. У једном сукобу који се одиграо крајем марта 1420. године војвода Петар је изгубио живот. Вијест о погибији војводе Петра је далеко одјекнула, па су тако Дубровчани изјавили саучешће босанском краљу и краљици и том приликом га савјетовали да се измири са војводом Сандаљем.⁹¹

Војвода Сандаљ је наравно искористио Петрову погибију да упадне Конавле и да заузме његов дио Конавала а затим и град Соко. Дубровчани су помагали Сандаља у овој његовој акцији јер им је Сандаљ обећао да ће им продати и други дио Конавала. Петровом погибијом и Сандаљевим тријумфом са престола је потиснут краљ Стефан. Скопски намјесник Исак је заједно са Сандаљем на престо подигао поново Твртка II, који је био до тада потиснут у други план. Од маја 1420. године он се поново јавља као краљ Босне, Дубровчани су од њега 16. августа тражили и добили потврду за уступљено Конавле са градом Соколом.⁹² Што се тиче краља Стефана он се више у изворима не појављује после 1422. године. У Босни већ средином 1421. године нико више није рачунао краља Стефана као озбиљног кандидата. Умро је највјероватније прије априла 1422.⁹³

Смрћу војводе Петра њега на челу породице наслеђује млађи брат војвода Радослав. Војводу Радослава је Алекса Ивић описивао као превртљивог, некарактерног и грабљивог човјека⁹⁴. Војводу Радослава срећемо релативно касно у историјским изворима,

---

⁹¹ Ђ. Тошић, *Voјvoda Petar Pavlović: Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, 45–46.

⁹² В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 314.

⁹³ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 250.

⁹⁴ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, *Летопис Матице српске* 1 (1907) 2.

први пут у јануара 1416. године и то у току сукоба са Косачама, о чему са већ писао. Након тога војводу Радослава чешће срећемо у изворима, наравно због тога јер је он наслиједио брата Петра. Ситуација у којој се војвода Радослав нашао после смрти брата Петра била је веома тешка. Једини савезник му је био краљ Стефан, а против себе је имао војводу Сандаља потпомогнутог Дубровчанима. Ускоро ће изгубити и последњег савезника, када се на престо врати Твртко II. Након тога војвода Радослав Павловић остаје усамљен. Већ је било ријечи о томе да је војвода Сандаљ преотео Радославу његов дио Конавала и град Соко, да би се потом договорио са Дубровчанима да њима уступи Павловића дио Конавала са Соколом. Том приликом су дубровчани издали војводи Сандаљу 20. маја 1420. године повељу којом Сандаља и његову фамилију примају међу племиће и вијећнике, затим му поклањају посједе и кућу и обавезали су се да ће му плаћати 500 перпера годишње за уступање дијела Конавала који су држали Павловићи и града Сокола. Већ 30. маја војвода Сандаљ издаје повељу којом потврђује ово уступање Конавла Дубровчанима. Видјевши да не може да ратује са јачим противницима и са више њих одједном, војвода Радослав је морао да се примири за једно вријеме. Сукобе са Сандаљем је почео избјегавати, а такође је водио рачуна да не изазове поновни гнијев Турака. Једино на коме је војвода Радослав Павловић искалио гнијев јесу били Дубровлани. Забиљежено је да су људи војводе Радослава из Клобука наносили штету Дубровчанима. Због тога су се они 29. маја жалили војводи Радославу. Овакав ток догађаја карактерисаће политику војводе Радослава наредних деценију и по, а то је мир са Турцима по сваку цијену, избјегавање сукоба са Сандаљем и непријатељско држање према Дубровнику. Војвода Радослав је настојао измирити са краљем Твртком II, видјевши да је краљ Стефан изгубио престо. Али, ипак краљ Твртко 16. августа издаје повељу Дубровчанима којом им потврђује право на Конавле Павловића.⁹⁵ Измирења са краљем Твртком 2 свакако је дошло у каснијем периоду. До ове купопродаје павловића дијела Конавла није дошло, а Радосаву се његове триторије које је Сандаљ заузео враћене прије завршетка 1420. године. Од октобра исте године покренути су мировни преговори између војводе Радосава и војводе Сандаља. Учешћа у мировним преговорима су вјероватно узели и Турци и Дубровчани.⁹⁶

---

⁹⁵ Исто 1–20.

⁹⁶ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 237.

Иницијатор помирења са војводом Сандаљем био је сам војвода Радослав. Он је у октобру замолио Дубровчане да посредују у измирењу. Дубровчани су одговорили потврдно на овај Радослављев захтјев и у новембру су послали своје посланике који ће посредовати, и том приликом су поклонили краљу Твртку 800, а двијоци војвода по 400 перпера. Преговори о миру су се водили и током 1421. године. Те су и 7. маја 1421. године Дубровчани посредовали у измирењу. А током јула 1421. године до измирења је већ дошло, јер 23. јула Дубровчани моле Сандаља да се заузме за њих код војводе Радослава. Овим измирењем двојице војвода престао је шестогодишњи рат који је додатно опустошио краљевину Босну. Пошто су Дубровчани жудјели за Радослављевим дијелом Конавала, а он им није хтио уступити, Дубровчани су бар хтјели да им Радослав потврди само Сандаљев дио жупе и града Сокола, јер су се бојали да их Радослав не узнемирава у њиховом дијелу. Војвода Радослав им је изашао у сусрет и 3. новембра 1420. године је издао повељу у којој им потврђује уступање оног дијела Конавала којег су купили од Сандаља. Затим истог дана Дубровчани издају повељу војводи Радославу у којој су га обасипали похвалама за овај чин. Међутим, ово пријатељство са Дубровчанима није било дугог вијека јер већ 9. децембра су молили Дубровчани Радослава да им потврди уступљено земљиште. А у јануару 1421. године Дубровчани су се жалили Радославу да је погазио ријеч коју је дао да ће са њима живјети у пријатељству. Да је сукоб био оштар видимо из тога што је Дубровник 15. јануара забранио трговину са Радосавом док се не постигне споразум.⁹⁷ Споразум је постигнут 18. фебруара 1421. године када Дубровчани издају нову повељу војводи Радославу у Дубровнику. У повељи су обновили пријатељство са Радославом, називајући га „господином“ и „славним војводом“.⁹⁸

Да односи између Дубровника и Радослава нису и даље били изглађени видимо из тога што је Радослав морао поново Дубровчанима да издаје повељу у којој им потврђује Сандаљево уступање Конавала и заборавља свађе које су имали. Повељу је издао 24. априла 1421. године у Борчу.⁹⁹ Као одговор на ово Радослављево добро дјело учињено према Дубровнику, они му издају повељу 6. маја 1421. године у којој поручују „славном господину војводи“ Радославу да обнављају са њим пријатељство и да његови људи могу

⁹⁷ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 20–22.

⁹⁸ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 307–311.

⁹⁹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 573–577.

слободно долазити у Дубровник.¹⁰⁰ Током октобра 1421. године повели су се још једном преговори о продаји Радосављевог дијела Конавала. Дубровчани су молили Сандаља за помоћ у преговорима, али до реализације није дошло због високих потражњи војводе Радослава. Да војвода Радослав није био ни у најбољим односима са краљем Твртком II видимо из повеље краља Твртка коју је издао Дубровчанима, којом им потврђује привилегије, 18. августа 1421. На повељи се не помиње војвода Радосав међу свједоцима, па се може наслутити да нису били у добрим односима. Међутим, почетком 1422. године Радослав Павловић покреће нови вал сукоба са Дубровчанима. Наиме, Радослављев човјек, кастелан града Сокола Бранко, је напао и опљачкао дубровачког кнеза у Конавлима у Љутој. Том приликом му је опљачкао кућу. Очигледно да је војвода Радослав тражио повода за рат против Дубровника. Током цијеле 1422. године Дубровчани су покушали заједно са Сандаљем да нађу начина да одобровоље војводу Радосава да се ствари изгледе, али није вриједело.¹⁰¹ Овим нападом Радослав Павловић је хтио да натјера Дубровчане да му за уступање Конавала дају 14000 дуката, једну кућу у Дубровнику и један виноград, на шта Дубровчани нису пристајали. Пошто Радосав није хтио да казни свог кастелана због напада, а сам се кастелан позивао на то да је све урадио по наређењу војводе Радослава, Дубровчани су 30. новембра 1422. године писали Сандаљу да преузме кораке против кастелана, а кога Радосав неће да казни. Војвода Сандаљ је тада покушао да ствари узме у своје руке и изгледа да је крајем 1422. или почетком 1423. дошло до краткотрајног сукоба између војводе Сандаља и војводе Радослава. Овај Сандаљев напад изгледа да је био дјелотворан јер су се Дубровчани и војвода Радослав измирли током јануара 1423. године. Тако да Дубровчани јављају својим посланицима код Сандаља 1. фебруара да је закључен мир и да је тврђава Сокол предата Сандаљу.¹⁰² Занимљиво да је ово први сукоб двојице војвода од склапања мира и од када су се ородили. Наиме, 1421. године дошло је до склапања брака између Радослава и Теодоре, кћерке кнеза Вукца Хранића, Сандаљевог брата.¹⁰³

Након потписивања мира десила су се два битна догађаја. Прво је војвода Радослав изабран за почасног грађанина и сенатора у Дубровнику 11. фебруара 1423, а затим је

---

¹⁰⁰ Исто 577–579.

¹⁰¹ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 318.

¹⁰² А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 23–26.

¹⁰³ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 55, 237.

војвода Сандаљ предао Дубровчанима Сокол. Затим су Дубровлани 15. фебруара 1423. издали повељу Радославу.¹⁰⁴ У овој повељи Радослава ословљавају као: господињ воида Радосавъ Павловиѣ, воида босански.¹⁰⁵ Након овога војвода Радослав им је још једном издао повељу 7. априла 1423. године у Борчу у којој им је потврдио старе привилегије и потврдио им Садаљево уступање Конавала и Сокола.¹⁰⁶ Током љета 1423. године Дубровчани су поново покушавали да договоре продају Конавала али нису успјели у томе. Током јуна 1423. године на дубровачком дијелу Конавала избио је устанак, који је потпомагао војвода Радослав. Чак је слао своје људе да помажу побуну. Устанак се пренио и на 1424. годину, па су тако Дубровчани током јануара издали наредбу своме кнезу да слободно гони устанике и на територији војводе Радослава. Устанак су Дубровчани угушили уз помоћ Сандаљево. Војвода Радослав је имао добре односе са деспотом Стефаном, то видимо из писма дубровачких посланика из Борча из јуна 1424. којом обавјештавају Дубровник да војвода одуговлачи са продајом Конавала због рођења сина, због доласка деспота Стефана и због бојазни од босанског краља. Из овога се види да је деспот Стефан био гост код војводе Радослава приликом рођења његовог сина. Почетком 1424. године дошло је до турског упада у Босну, ово је био први турски упад након убиства војводе Петра. Овога пута на турском удару су биле територије краља Твртка II. Претпостављамо да територије војводе Радослава нису дирале, јер је био у добрим односима са њима. Током 1425. године покушали су Дубровчани и преко Радослављеве жене Теодоре да утичу на то да он њима прода Конавале али и овог пута су остали кратких рукава. Наредне 1426. године догодио се још један турски упад на територије Босне. Турски одреди јачине 4000 људи су 6. августа продрли у Босну и пљачкали су територије, а највише су настрадале Усора и територије око Сребренице. Краљ Твртко II није био у стању да се супростави овом турском упаду. Због ових учесталих упада одлучио је краљ Твртко да се више приближи краљу Жигмунду, као што је то чинио и деспот Стефан Лазаревић. Краљ Твртко II је повео преговоре са краљем Жигмундом. Постигнут је договор да уколико Твртко II не буде имао потомака, да га на босанском престолу наслиједи гроф Херман Цељски, који је био у сродству и са краљем Твртком и са Жигмундом. Договор је склопљен током септембра 1427. године. Овим чином покушао је

---

¹⁰⁴ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 26–27.

¹⁰⁵ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 319.

¹⁰⁶ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 585–592.

краљ Твртко да учврсти свој положај и да осигура пријатељство краља Жигмунда. Ова одлука краља Твртка II наишла је на негодовање војводе Сандаља, па су се још током 1426. године када су трајали преговори између краља Твртка II и краља Жигмунад, између њега и војводе Радослава, старог противника краља Твртка II, развили срдачнији односи. За ово вријеме Радослав и Дубровчани су дугогодишње преговоре око продаје Конавала коначно привођили крају.¹⁰⁷

Због ових новонасталих ситуација у Босни, војвода Радослав је током 1426. године одлучио да сада стварно прода Конавле Дубровчанима. Дубровчани су пристајали да дају нешто више новца војводи Радославу али по цјену да им он уступи још Обод и Цавтат. Новембра мјесеца 1426. војвода Радослав је послао посланство са кнезом Браилом Тезаловићем у Дубровник да коначно дугогодишње преговоре приведу крају. Да је војвода Радослав стварно био спреман да прода Дубровчанима Конавле види се из тога што је он послао посланство у Дубровник, не Дубровчани њему. До краја децембра преговори су приведени крају, а Дубровчани су 27. децембра одредили трочлану комисију да прегледају и поправе повеље. 31. децембра потписане су и измјењене са обије стране повеље о уступању Конавала са Ободом и Цавтатом. Поред ове двије издате су још двије повеље из којих се види да је војвода Радослав за ову купопродају добио кућу протовестијара Жоре Палмотића, коју је Република морала о свом трошку обновити и украсити, затим 13 000 дуката за саму продају и 600 перпера сталног годишњег дохотка. По овоме се види да је цјенкање војводе Радослава успјело јер је свој дио продао за већу цијену него војвода Сандаљ. Плус војвода Радослав је обезбједио код Дубровника 5% интереса на улог од 12000 дуката, које је могао оставити као депозит. Такође војвода Радослав је добио и посједе у Конавлима као дубровачки племић. Војвода Радослав се обавезао да ће бити у добрим односима са Дубровником и да ће штитити њихов дио Конавала од непријатеља, а они су се обавезали да ће се за војводу заузимати код угарског краља и да ће му помагати у невољи. Преговоре у име војводе су водили кнез Браило Тезаловић, војвода Радоје Љубишић, кнез Радослав Обрадовић и војвода Вукас Прибиловић. Пошто су ове уговоре потписали Радослављеви пуномоћници, остало је још да сам војвода Радослав стави потпис и да се коначно купопродаја оконча. Ради тога су Дубровчани упутили посланство

---

¹⁰⁷ А. Ивић, *Радослав Павловић: велики војвода босански*, 26–31.

код војводе током јануара 1427. године. Овога пута поред Радослава заклетвом се обавезао и тада четворогодишњи Радослављев син Иваниш.¹⁰⁸

Током 1428. године дошло је до поновног приближавања између краља Твртка II и војводе Сандаља, а том приликом се изгледа и војвода Радослав измирио са краљем Твртком II, осам година након поновног ступања на престо. Јула 1428. године краљ Твртко II се оженио једном угарском племићињом и Дубровчани га том приликом позваше да им дође у госте. Краљ Твртко им је у августу одговорио да сада може доћи је се измирио са својим великашима. Из овога видимо да се он измирио са војводама. Турци су за то вријеме радили на томе да заваде босанске племиће и Дубровник, захтјевајући од Дубровчана неке трибуте који су припадали босанској властели. Турци су сада имали одличан положај у Босни јер су од последњих какција држали нека утвђења по Босни, одакле су ширили свој утицај. Због ових трубута војвода Радослав и Сандаљ су послали 1429. године своје посланике у Дубровник да још једном прегледају и потврде своје уговоре. Због тога су Дубровчани слали своја посланства код ових војвода са поклонима да их савјетују да се клоне турских смицалица и да се чувају од самих Турака. Али изгледа да ови савјети нису утицали на војводу Радослава који ће кренути ускоро у нови рат са Дубровником.¹⁰⁹ Почетком 1429. године војвода Радослав је иступао још увијек као пријатељ Дубровника, па је тако заједно са војводом Сандаљем упозоравао Дубровчане на опасност од Турака, савјетовајући им да некако придобију турског намјесника Исака. Међутим, у јесен 1429. почињу тешкоће са војводом Радославом. Радослав је тврдио да неколицина дубровачких трговаца имају дуг према њему, мада никада није покушавао правним путем да докаже њихов дуг. Очигледно да је тражио повода за сукоб са Дубровником. Он није хтио да се парничи са Дубровником него је тражио да му се безусловно та дуговања намирe. Жалећи се да му Дубровчани наносе неправду октобра 1429. године је заплијенио један дубровачки караван са тканинама. Дубровачки одговор на овај чин јесте био да се забрани трговина у земљи Павловића. Дубровчани су још почели прокопавати танку превлаку коју је Цавтат спајала са копном у намјери да овај град претворе у острво ради лакше одбране. Ово прокопавање није било у вези сукобом са

---

¹⁰⁸ В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427.)*, Годишњица Николе Чупића 36 (1927) 101–109.

¹⁰⁹ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 31–32.

Павлом, али је свакако послужило Радосаву да додатно заоштри односе са Дубровником. Радослав је рачунао и на Исак-бега јер он није био у добрим односима са Дубровником. У прољеће 1430. већ се пронио глас да ће Радослав напасти Дубровник. Тако да су Дубровчани кренули да скупљају војску за одбрану. Априла 1430. године војвода упао са војском у Љуту у Конавле и разбио један одред дубровачке војске и тиме започео рат са Дубровником, који је остао упамћен као Коновоски рат.¹¹⁰

Дубровчани су убрзо почели да мобилишу војску узимајући италијанске, арбанашке и српске најамнике из Зете. Такође, Дубровчани су одмах послали изасланике код војводе Сандаља, краља Твртка, деспота Ђурђа, краља Жигмунда и Турака, у намјери да они посредују и наговоре војводу Радослава на мир. Водили су преговоре и са краљем Твртком и Сандаљем око склапања савеза против војводе Радослава. Дубровачки план је био да се читав земља војводе Радослава откупи од Турака за 70 000 дуката и да се подјели између ова три савезника.¹¹¹ Војвода Радослав видјевши да Дубровчани покушавају да склопе савез против њега, одмах је промјенио тактику. Упутио је једно посланство код Сандаља и једно Турцима правдајући се да он није започео рат и да жели мир, и да ће отпалтити ратну штету Дубровчанима. Тако правдајући се да је сукоб са Дубровчанима само неспоразум.¹¹² Међутим, дубровчани су за то вријеме спремали војску. На челу војске се нашао Марин Гучетић и он је у јуну упао на територије Павловића и опљачкао околину Луга и Требиња. Међутим, у повратку из ове акције дубровачку војску су напали одреди Павловића. Међу одредима Павловића било је и поданика војводе Сандаља, и том приликом су нанијело пораз Дубровчанима. Тада је заробљен вођа експедиције племић Марин Гучетић и племић Налко Кранковић, док је у борби погинуо племић Никша Илић.¹¹³ Након ове побједе људи војводе Радослава су наставили да пустоше дубровачке области. Због тога су се Дубровчани поново морали вратити дипломатији. Па су тако послали своје посланике краљу Жигмунду, деспоту Ђурђу и Турцима. Међутим, остварење савеза против војводе Радослава је ишао тешко, из разлога је радослав имао многе пријатеље међу на Порти. Уједно је и сам Радослав послао своје посланике Турцима тврдећи да је он продао Дубровчанима Конавле али не и град

¹¹⁰ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 261–262.

¹¹¹ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1981, 358.

¹¹² А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, *Летопис Матице српске* 2 (1907) 24–27.

¹¹³ Ѓ. Truhelka, *Konavoski rat (1430-1433)*, *GZM* 29 (1917) 156–160.

Соко. За то вријеме Дубровчани су показали Турцима све уговоре и повеље које су имали у вези продаје Конавала, тако да су Турци увидјели да Дубровчани говоре истину. Након овога Турци су наредили да престану сва непријатељства између Дубровчана и војводе Радослава, прогласивши примирје. Ово примирје је дало одушка Дубровчанима и поново су почели да раде на стварању лиге против Радослава. Током септембра 1430. Дубровчани су преко Порте покушали да откупе неке Радослављеве територије. Тражили су од Турака да на име ратне штете добију Врм са Клобуком, Билећу, Требиње са Лугом. За све ово Дубровчани су султану нудили 20 000 дуката и годишњи данак од 600 перпера. Турци да би испитали ко је у праву у овом сукобу послали су свог изасланика Хазнадар-Алију. Хазнадар-Алија је почетком фебруара 1431. године примио дубровачке посланике, као и посланике војводине. Након што су причитане повеље, турски изасланик је увидио да су Дубровчани у праву. Након овога Радослављеви посланици су нудили мир, али Дубровчани су хтјели ратну одштету од 60000 дуката или уступање територија, на шта Радослављеви посланици нису присатали.¹¹⁴

Након што је турски изасланик отишао назад на Порту, не свршивши посао до караја, војвода Радослав је одлучио да настави са нападима на дубровачке посједе. Крајем фебруара војводин човјек Сокан је са 100 људи преко Сандаљеве територије упао на дубровачке и том приликом их добро опустошио.¹¹⁵ Међутим, након овога напада војвода Радослав је сада упутио кнеза Браила Тезаловића у Дубровник да са њима директно, а не преко Порте, склопи мир. Браило Тезаловић је у Дубровник стигао почетком маја и понудио Дубровчанима мир. Дубровачки услови за мир били су да војвода Радослав у име ратне одштете уступи Дубровчанима Требиње са Лугом, да племе Љубибратића протјера из Хума и да војвода Радослав не прима никакве камате на име свог поклада који је имао у Дубровнику. Наравно, овакву понуду кнез Браило Тезаловић је одбио да прихвати.¹¹⁶ У овом рату краљ Жигмунд је у потпуности стао на страну Дубровника. Чак је и више путао слао своја посланства на Порту да интервенише у корист Дубровчана. Тако је једно угарско посланство средином 1431. године успјело код Турака да испослује повељу којом потврђује Дубровчанима Кнавле и плус им Турци дају Требиње, Врм и Клобук у замјену

---

¹¹⁴ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 27–32.

¹¹⁵ Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998, 107.

¹¹⁶ Ѓ. Truhelka, *Konavoski rat (1430-1433)*, 189–190.

за трибут у износу од 500 дуката годишње. Потом је Оорта поново послала хазнадар Алију да утаничи мир. Међутим, Радослав није хтио овако лако да изгуби територије, па је прво на своју страну придобио краља Твртка II, рекавши му да су Дубровчани узели територије које припадају босанској круни. Затим, је Радослав послао посланство Турцима и 15 000 дуката тврдећи да ове територије које су Дубровчанима дали, Дубровчани хоће да уступе Угарима. Својом мудро политиком војвода Радослав је успио да на своју страну придобије Турке, али и краља Твртка. Дубровачки посланици су узалудно крајем 1431. године покушавали да промјене ситуацију код краља Твртка II и на Порти, тако да су у 1432. годину ушли са несвршеним пословима.¹¹⁷ Ових 15 000 дуката које је војвода Радослав дао за мито Турцима је узео на зајам од краља Твртка, па је због тога 1432. године морао послати жену и сина Иваниша на краљев двор као таоце и јемац за зајам.¹¹⁸ Током прољећа 1432. године дошло до нових преговора између војводе Радослава и Дубровника. Овога пута преко краља Твртка II. Радослав је Дубровчанима нудио статус кво, док су Дубровчани и даље тражили новчану одштету од војводе или територијалне уступке. Обије стране нису пристајале на ове услове, па су се ратна дејства наставила. Након овога почели су Дубровчани да попуштају пред војводом Радославом па су тако у јуну мјесецу почели преговори и трајали су све до 25. октобра 1432. када је војвода Радослав издао повељу Дубровчанима у којој заједно са сином Иванишом утврђује мир са Дубровчанима. Мир који је склопљен је више ишао на руку војводи Радославу јер је утаначен статус кво, плус Дубровчани нису имали никаква потраживања ни новчана, а ни територијална. Донијете су још одлуке да се обнови пријатељство, привилегије, размјена и пуштање заробљеника и војвода Радослав ће преузети бригу на себе да уговор о миру утаничи са Турцима и краљем Твртком. Да би мир био потпун Дубровчани су послали посланике и на двор краља Твртка II и он им је издао повељу 2. марта 1433. године у Сутјеској у којој је потврдио мир и пријатељство између војводе Радослава и Дубровчана. Затим је војвода Радослав такође издао још једну повељу 25. марта 1433. у Борчу. Као свједоци се помињу кнезови Јурко Владимирић, Алекса Паштровић, Вукашин Збисалић, Брајило Тезаловић, а повељу је написао дијак Остоја. Војвода се заклео на мир и пријатељство са Дубровчанима. Такође, у обавези да се закуне је био и Иваниш, али када постане

---

¹¹⁷ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 32–35.

¹¹⁸ Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 108.

пунољетан, значи са 14 година, јер је тад био малољетан.¹¹⁹ Доношењем ове повеље завршио се рат између војводе Радослава и Дубровника. У овом рату истинског побједника није било, већ само губитника. Дубровчани су из овог рата изашли са опустошеним територијама, док се војвода Радослав финансијски истрошио, не добивши ништа од територија. Једину корист од рата су имали Турци који су све ближе били покоравању Босне.¹²⁰

Док су се на једној страни сукобљавали војвода Радослав и Дубровник, на другој страни у Босни су се у међувремену десиле неке крупне ствари. Првобитно је краљ Твртко II 1430. године ушао у сукоб са Вукашином Златоносовићем, да би потом током јесени преузео поход против Златоносовића и побједио их, тако да они после тога нису играли значајну улогу. Већ наредне године 1431. Дубровчани извјештавају да је деспот Ђурађ учинио некакав скандал према босанској круни, не говори се какав. Међутим, да је скандал био озбиљан свједочи то што су дубровчани обуставили своју трговину кроз Босну, ради опасности. Овај скандал је свакако довео до рата између краља Твртка 2 и деспота Ђурађа Бранковића. У току овог рата дошло је и до подјеле босанске властеле према овом питању. Војвода Сандаљ је стао на страну деспота Ђурађа, док је војвода Радослав држао страну краљу Твртку II.¹²¹ Због овога, али и због тога што се војвода Радослав развео од Теодоре која је била у срдоству са Сандаљем, долази до захлађења односа између њих, па тако не видимо више Сандаља да учествује у преговорима око мира између Дубровчана и војводе Радослава. Њих двојица ће се помирити тек у парилу 1433. године.¹²² Током јесени 1432. године дошло је до рата између деспота Ђурађа и краља Твртка. Овај сукоб се пренио још из 1426. године када су се сукобљавали деспот Стефа Лазаревић и Твртко II око Средбранице. Могуће да је један од повода сукоба био Конавоски рат. Током зиме 1432. године сукоби су прекинути, али су се наставили у прољеће 1433. године. Тада видимо да се војвода Радослав налази са војском у Медвеђој, док се у близини налазио и краљ Твртко око Зворника. Акције ове двојице су вјероватн биле сихронизоване. У току ових сукоба краљ Твртко II се обраћао Угарима за помоћ. С друге стране депот је одржавао контакте са Турцима, који су се ускоро појавили у Босни, а

---

¹¹⁹ Ђ. Truhelka, *Konavoski rat (1430-1433)*, 198–208.

¹²⁰ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 37–38.

¹²¹ В. Ђоровић, *Деспот Ђурађ Бранковић према Конавоском рату*, Глас СКА 110 (1923) 34–36.

¹²² А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 39.

водио их је Радовиј Котроманић. Наиме, Радивој се први пут помиње као претедент на босански престо 26. септембра 1431. у току Конавоског рата. Радивој је иначе био син краља Остоје, брат краља Стефана. Он је сада имао пуну подршку Турака, а са резервом су га подржавали војвода Сандаљ и деспот Ђурађ, више због Турака него због себе. Током друге половине јула 1433. деспот Ђурађ је продро са војском на територију босанског краља и опустошио је. Акције против краља Твртка II преузимао је и Радивој. Војвода Радослав видјевши да су се против краља Твртка II дигли деспот Ђурађ, Радивој са Турцима, а потом и Сандаљ који је стао на страну деспота, одлучио је и он да промјени страну. Преко Дубровчана покушавао је да утиче на деспота да пристане да се измири са њим. Деспот Ђурађ који је имао намјеру само да скрши краља Твртка II пристао је током септембра на мир са војводом Радославом.¹²³ Војвода Сандаљ се у међувремену погодио са деспотом Ђурђем да међусобно подјеле Босну. Деспот је за то вријеме загосподарио Усором, Зворником и Теочаком, а војводи је вјероватно према договору требао да допадне остатак Босне. Како ово није могло без султанове сагласности, морали су купити султанов пристанак на овај чин. За то вријеме краљ Твртк II видјевши да му нема спаса и да су се сви окренули против њега одлучио је да током 1433. године побјегне у Угарску, код краља Жигмунда. Тако да се овај рат завршио поразом краља Твртка II.¹²⁴

Током 1434. године Угари су упутили једну војну акспедицију у Босну на челу са Матијом Таловцем, после дужег времена, која је имала одређене успјехе у борби против Турака. Радивој је до тада покушавао да се учврсти у Босни, а изгледа је имао неког почетног успјеха, а 1433. године Дубровчани му шаљу поклоне. Али, се угарским упадом ситуација погоршала за њега. Током 1434. године војвода Сандаљ је заратио са Јурјем Војислалићем, синовцем Хрвојевим и господарем Доњих Крајева, који је био угарски вазал. Јурај је успио да потисне Сандаљеве чете са Неретве и успио је да ослободи браћу Радивојевиће Сандаљеве власти. Војвода Сандаљ Хранић за живота није успио да поврати ове изгубљене територије. У последње вријеме је побољевао, да би на крају преминуо 15. марта 1435. године. Војвода Радослав му је одао последњу почаст.¹²⁵ Мавро Орбин наводи да је постојала сумња да је војвода Сандаљ Хранић отрован.¹²⁶ Војводу Сандаља је на

---

¹²³ В. Ћоровић, *Деспот Ђурађ Бранковић према Конавоском рату*, 37–39.

¹²⁴ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 265–266.

¹²⁵ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 328–330.

¹²⁶ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 180.

престолу замјенио синовац војвода Стефан Вукчић Косача. Чим је ступио на власт морао је одмах да брани своје територије, јер су се многи полакомили да очерупају дио територија Косача, сматрајући да је са смрћу моћног војводе Сандаља, његова територија била лак плијен. Међутим, војвода Стефан је убрзо схватио о каквој опасности се ради, па је брзо придобио Турске на своју страну. Па су тако Дубровчани и Млечани одустали од прилике да узму дио територије. Међутим, војвода Радослав је 1435. кренуо у напад на војводу Стефана. Нетрпељивост између њих је трајала од раније, наиме 1434. војвода Радослав се оженио по други пут, а његова бишва жена Теодора је била сестра војводе Стефана. Војвода Радослав је успио одмах да одузме нека мјеста на југу земаља Косача. Дубровчани су одмах у априлу узели да посредују између двојице великаша да склопе мир. Тим поводом су се прво обратили војводи Радославу, на шта је он одговорио да жели мир са Стефаном. Међутим, Стефан је захтјевао да му војвода Радослав врати отете територије и да плати отштету, на шта војвода није пристао. На то је Стефан Косача одговорио тако што је у Босну позвао Турке, који су већ неко вријеме на Радослава гледали са неповерењем због његових добрих односа са краљем Твртком II. Дубровчани јављају 30. августа краљу Жигмунду да су Турци у Босни. Турске чете под вођство Барака упале су на територију Павловића на подручју Требиња, опустошили је наносећи велику штету. Стефан Косача је убрзо успио да поврати Врсиње и Драчевицу коју му је одузео војвода Радослав, а затим да из Драчивице фебруара 1436. нападне јужне крајеве територије Павловића.¹²⁷

Након овога услиједило је примирје између Стефана и Радослава. Стефан је успио да током прољећа свој утицај пришири на околину Требиња гдје је поставио нове царине. Током овог рата Стефан је већ увелико потраживао Радослављев дио дријевске царине, коју су по пола контролисали Павловићи и Косаче. 1436. године у Босну се враћа краљ Твртко II. Стефан Косача је одмах ступио у преговоре са краљем око тога да се измире и да постигну договор. Вијести о мировним преговорима између њих имамо са краја јуна 1436. Изгледа су овом приликом краљ Твртко II и Стефан склопили савез против војводе Радослава. Обојица у другој половини 1436. набављају ратни материјал из Дубровника. Следеће 1437. године обнављају се непријатељства. Из Дубровачког извјештаја из новембра те године видимо да су се краљ Твртко II и Стефан ујединили и да се заједно

---

¹²⁷ А. Ивић, *Радосав Павловић: велики војвода босански*, 40–43.

боре против војводе Радослава. Очито да су имали више успјеха у овом сукобу, јер су поједини Радослављеви људи тражили од Дубровчана да се склоне на њихову територију.¹²⁸ Изгледа су се Турци повукли из Босне, јер 1437. године не учествују са Стефаном против војводе Радослава. Мада је Стефан поново покушавао да их укључи у рат. Сукоби су се интензивирали током 1438. године. Стефанов човјек кнез Рајко је ударио почетком године на требињску жупу, потискујући одреде војводе Радослава. До марта 1438. године Стефан Косача је успио да узме од Радослава Требиње и цијелу требињску жупу, а затим се окупио на Клобук који је држао под опсадом маја те године. Радослав видјевши да је све изгубљено и да је остао без савезника, против њега су били и краљ Твртко II и Турци, одлучио је да моли Дубровчане за новчану помоћ августа мјесеца, а Дубровчани пристадоше да му је дају. Затим су Дубровчани истог мјесеца покушали да код Сандаља посредују за мир, али им то није успјело.¹²⁹ Поред Требиња, Стефан је успио 1438. године да поврати од Радослава Јелеч у Подрињу. Јелеч су некада контролисали Косаче, али се не зна тачно када је прешао у руке Павловића.¹³⁰ 1438. године дошло је до захлађења односа између Стефана и краља Твртка, јер краљ Твртко од априла 1438. године више не ратује против војводе Радослава. Крајем 1438. године у Босни се поново појављују Турци који и овога пута пустоше територије војводе Радослава. Међутим, од овога турског напада је био уплашен и сам војвода Стефан. Видимо да су чак неки Стефанови људи тражили од Дубровчана да побјегну на њихову територију. Али до турских напада на Стефанове територије није дошло. непријатељства су се пренјела и на почетку 1439. године, али финансијска исцрпљеност и страх од Турака натјерали су оба великаша да ступе у преговоре. С тим да је Стефан био у много бољем положају и могао је да води главну ријеч у преговорима. Марта 1439. године војводи Радославу умире друга жена, што је помогло да се преговори убрзају. Војвода Радослав је сада пристао да се поново ожени својом првом женом Теодром, а и она је пристала да му се врати. Овим чином дошло је до прекида рата између војводе Радослава и војводе Стефана.¹³¹

Земља Павловић после низа дугих ратова који су водили против Дубровчана, против Стефана Косаче, а и због последице турских пустошења, није се никада опоравила.

---

¹²⁸ С. Ћирковић, *Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 21–25.

¹²⁹ А. Ивић, *Радослав Павловић: велики војвода босански*, 43–45.

¹³⁰ М. Динић, *Земља Херцег Светог Саве*, 194.

¹³¹ С. Ћирковић, *Стефан Вукчић Косача и његово доба*, 28–33.

Нарочито што је Радослав из рата против Стефана изашао као губитник, јер је изгубио готово све јужне територије, а највећи губитак је био губитак Требиња. Након овог рата једино значајније мјесто које је остало војводи Радославу јесте био Клобук. За то вријеме умро је краљ Жигмунд 1437. године, а затим и његов наслѣдник краљ Албрехт 1439. године и Угарска је тиме ушла у унутрашњу кризу. Турци су се за то вријеме учврстили у Врхбосни, а наредне 1439. године заузели су Смедерево и дошло је до првог пада Деспотовине. Краљ Твртко је у међувремену изгладио односе са Стефаном Косачом и војводом Радославом. Војвода Радослав је након рата, 19. августа 1439. издао повељу Дубровчанима, у којој им је потврдио пређашње повластице и повеље. На овај корак се одлучио јер су многе повеље пале у руке војводе Стефана након што је заузео Требиње. Након тога су Дубровчани послали посланство краљу Твртку, гдје им је и он у Бобовцу потврди све повластице, а том приликом се заклео на повељи и Иваниш Павловић, који је боравио у Бобовцу. Између Стефана и Радослава није још увијек дошло до писменог помирења иако су Дубровчани покушавали 1440. и 1441. године да их помире. Радослав је знао да јужне дијелове своје државе не може никако сачувати, а није хтио да оне падну у руке Косача. Због тога је марта 1441. године понудио Дубровчанима да им прода Клобук, запријетивши им да ако га не купе, да ће Клобук предати Турцима. До ове трговине није дошло, а војвода Радослав је био жив негдје до краја 1441. године. Не зна се када је тачно умро, али Дубровчани 6. децембра шаљу посланство да изразе саучешће Теодори и Радослављевим синовима.¹³² Последњи документ који је издао за живота била је повеља коју је издао Дубровчанима 10. априла 1441. године у Борчу, у којој им је дао дозволу да слободно тргују по његовој земљи.¹³³

Војвода Иваниш Павловић

Војводу Радослава Павловића на челу породице замјењује његов најстарији син Иваниш Павловић. За разлику од претходних Павловића, живот Иваниша се може пратити од његовог рођења. Знамо поуздано да се родио у јуну 1423. године из Радослављевог брака са Теодором. Иванишево дјетињство можемо пратити јер се често Иваниш помињао

---

¹³² А. Ивић, *Радослав Павловић: велики војвода босански*, 46–48.

¹³³ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, 642.

у средњевјековним докумнетима. Дубровчани су неколико пута захтјевали да се управо и Иваниш закуне, иако је у неким случајевима случајева био малољетан. Па тако имамо Иванишеву заклетву на повељи из 31. децембра 1426. године која је потврђивала да војвода Радосалв уступа Конавле Дубровчанима, о чему сам већ писао. Том приликом се заклео и млади Иваниш, иако је имао непуне 4 године. Приликом ратних дејстава са Дубровником, након склапања савеза са Твртком II, војвода Радослав је морао сина Иваниша послати 1431. на Твртков двор, као јемство. Тада је Иваниш имао осам година. Следећи пут када Иваниша срећемо у изворима јесте на повељи из 25. октобра 1432. када војвода Радослав потписује мир и у своје име и име Иванишево, гарантујући тиме да неће нападати Дубровчане. Иваниш се није нашао на повељи издатој 25. марта, којом је коначно донесен мир, тј. није се заклео, јер је био млад, али је напоменуто да ће се заклети када постане пунољетан тј. са 14 година. Зато је августа 1439. године положио заклетву у Бобвцу пред краљем и Дубровчанима, на коју се раније обавезао његов отац, јер се стекло вријеме пунољества, имао је већ тада 16 година.¹³⁴ Ступањем на престо војвода Иваниш се нашао у тешкој ситуацији, против себе је имао свог стрица Стефана Вукчића. Стефан Вукчић видјевши да је Радослав умро, хтио је да заузме преостале дјелове јужних области које су контролисали Павловићи. У томе је и успио. Не зна се тачно до када је успио Стефан да заузме преостале дјелове тј. Клобук и остале области на југу. То је најкасније одмах после смрти војводе Радослава. Убрзо по том у прољеће 1442. године дошло је до мира између Стефана и војводе Иваниша. Склопљен је уговор о миру између Стефана и Теодоре и Радослављевих синова: Иваниша, Петра и Николе. Иваниш није имао санге да улази у сукобе око нечега што је већ било изгубљено. Сада је остао господар једне компактне територије на сјеверу тј. у Подрињу и шире. Изгледа да једино што је Павловићима остало у Приморју јесте један катун влаха Журовића, које су задржали до пада Босне 1463. године.¹³⁵

Од 1442. године владао је мир између Стефана и војводе Иваниша. Потом Дубровчани дају савјете војводи Иванишу да тражи од Стефана повељу о некадашњем Радослављевом покладу. Повељу је заплијенио Стефан приликом заузимња Требиња. Некада у ово вријеме долази до сукоба између Стефана и краља Твртка, а војвода Иваниш

---

¹³⁴ В. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, Prilozi Instituta za istoriju XIV/14-15, Sarajevo 1978, 349–354.

¹³⁵ М. Динић, *Земља Херцег Сватога Саве*, 192.

се није умјешао у овај сукоб, очигледно поштујући мир који је склопио са стрицем Стефаном. Иваниш 29. септембра 1442. издаје своју прву повељу на планини Бујаку према Бродару. У повељи је потврдио Дубровчанима све раније уговоре које су имали још од времена кнеза Павла. Ту се подразумјевало трговачке повластице и потврда да је продата жупа Конавли. Заузврат 10. децембра исте године Дубровчани су издали двије повеља Павловићима. У једној повељи се обраћају Теодори, гдје јој обећавају да ће је у случају опасности примити у град као и њено благо на оставу. У другој повељи Дубровчани се обраћају војводи Иванишу и његовој браћи Петру и Николи, гдје су им потврдили сва стара права: палату у Дубровнику, конавооски доходак, као и дијелове земље које су имали као дубровачки племићи.¹³⁶ За то вријеме краљ Твртко II видјевши да Турци све више надиру у Европи покушао је да Босну понуди Венецији, плашивши се да Босна не прође као Србија. Наравно ову понуду Млетачка Република није прихватила. Такође, Твртко је покушао да склопи са Венецијом савез против Стефана Косаче али му ни то није пошло за руком. Почетком 1443. године док је Стефан Косача био заузет ратом против Венеције у Зети, покушао је краљ Твртко II да постигне неки успјех нападајући територије под контролом војводе Стефана. Међутим већ у априлу 1443. тражио је краљ преко Дубровчана мир са Стефаном, очигледно због неуспјеха свог похода. Мир је вјероватно нешто мало касније и склопљен. Овај неуспјешни рат против Стефана Косаче представља последњу познату активност краља Твртка II. Око средине новембра 1443. године краљ Твртко II је умро. Краља Твртка II је наслиједио Стефан Томаш, син краља Остоје. Он је 5. децембра изабран од стране босанске властеле из краљеве земље као и од околних великаша. Стефан Вукчић се није слагао са овог одлуком, јер је донијета без његове сагласности па је одамх заузео непријатељски став према новом краљу. Покушао је поново да активира Радивоја као претедента на престо, истучући га као новог краља. Међутим, Радивој није успио добити и подршку Турака, јер су Турци били поражени у Дугој војни 1444. године и није их занимала у том моменту Босна. Тако да је та акција пропала.¹³⁷

Краљ Стефан Томаш се убрзо успио споразумјети са војводом Иванишем јер су имали заједничког непријатеља Стефана Вукчића. Краљ Стефан Томаш је одах

---

¹³⁶ В. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, 354–356.

¹³⁷ С. Пирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 274–276.

искористио Иванишеве добре везе са депотом Ђурђем и преко њега је послао писма депоту и угарском краљу. Како су хришћанске снаге односиле побједу против Турака то је положај војводе Стефана у Босни био тежи, јер је он био њихов штићеник. Затим се у Босни створио нови савез, краљ Томаш и војвода Иваниш, као и Венеција, устали су против војводе Стефана. Почетком јануара 1444. године војвода Иваниш и краљ Стефан Томаш постижу успјехе. Њихова војска продире у долину Неретве, гдје су им се придружили Радивојевићи, а почетком фебруара краљ Томаш осваја Дријева. Да би се извукао из ове тешке ситуације војвода Стефан постаје вазал арагонског краља. После освајања Дријева зараћене стране су склопиле примирје, што је искористио војвода Стефан да ангажује најамнике. Почетком августа се обнављају непријатељства, гдје сада војвода Стефан није усјехе. Он је уз помоћ Турака успио да поврати изгубљене територије у долини Неретве и трг Дријева, као и покорност Радивојевића. Ово је преокренуло ситуацију у војводну корист. Оно што није ишло на руку краљу Стефану је и то што је дошло до обнове српске деспотовине, гдје је султан вратио деспоту Ђурђу све градове и територије које је држао прије 1439, а деспот је тада држао Сребреницу, Зворник и Теочак. Из тих разлога деспот Ђурађ ће бити приморан да у Стефану Вукчићу тражи савезника против краља Стефана Томаша. 3 септембра 1444. краљ Стефан Томаш је издао Дубровчанима у Крећеву повељу у којој им је потврдио привилегије. На повељи се нашао и војвода Иваниш и то на првом мјесту¹³⁸ а всему вввмми ротњици и свидоци наши добри вельможе ввевда Иванишъ Павлвићъ з братиивмъ.¹³⁹ Пораз хришћанске војске код Варне 1444. године, није никако одговарао било краљу Стефану Томашу, из простог разлога јер су Турци били савезници војводе Стефа. Наредне 1445. априла мјесеца, деспот Ђурађ је узео краљу Томашу Сребреницу. Затим је краљ покушао поново да са Венецијом склопи савез против војводе Стефана, али Млечани су склопи мир са Стефаном августа 1445, тако да је краљев план пропао. Једини који је хтио са краљем у коалицију био је војвода Иванић. Тако да су њих двојица 1445. започели нови рат против војводе Стефана. У првобитном нападу поново је краљ Стефан заузео Дријева. Полако су потискивали Стефанове снаге и војвода Стефан је запао у тежак положај. Међутим, изгледа да су се опет Турци умјешали у овај рат и приморали краља Стефана Томаша и војводу да склопе

---

¹³⁸ B. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, 356–357.

¹³⁹ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 428.

мир са Стефаном. Да је мир склопљен видимо по томе што Дубровчани у септембру поново допуштају трговину кроз Косачину земљу. 1445. Дубровник је Иванишу Павловићи исплатио 3600 перпера заостатка на име конавосок дохотка, јер им нису исплаћивали од 1438. након што су изгубили Требиње. Наредне 1446. године дошло је до помирења између краља Томаша и Стефана. Видјевши да не може побједити војводу Стефана, краљ је одлучио је да се ожени Катарином, Стефановом кћерком. Војвода Иваниш није био одушевљен овом одлуком па због тога није хтио да присуствује свечаности у Милодражу гдје се свадба десила. Овај мир је обезбједио двије мирне године у Босни, без унутрашњих борби. Изгледа да се војвода Иваниш веома брзо одљутио од краља Томаша, јер се нашао на његовој повелји издатој 22. августа 1446. године у Врандуку, гдје је војводи Иванишу Драгишићу краљ дараовао Кључ и нека друга мјеста.¹⁴⁰ Иваниш је на повелји наведен одмах иза војводе Стефана Вукчића, што је одражавало моћ тадашње властеле у Босни: а томуи свидоци властеле краљевства ми воевода велики краљевства босанскога воевода Стипанъ Вукчићъ з братиѡмъ, воевода Иванишъ, синъ воеводе Радосава, з братиѡмъ...¹⁴¹

Мир у Боси је трајао до 1448. године а потом опет крећу унутрашње борбе. Овог пута повод је била деспотова и краљева борба око Сребренице, коју је Стефан Томаш успио да поврати двије године раније. У овом сукобу војвода Стефан Вукчић стаје на страну депотову и тако поново ступа у сукобе са краљем. Рат између краља Томаша и војводе Стефана се повео у јесен 1448. године, да би потом био обустављен до почетка 1449. године. Стефан Вукчић у октобру узима титулу херцега, и од тада се пише херцегом. Краљ је покушавао да обезбједи савезништво Венеције и овај пут, али као и претходних путева безуспјешно. Априла и маја 1449. рат се води у долини неретве. Ове борбе су уплашиле и Дубровчане. Краљ Томаш је у рату изгледа успјео да оствари савезништво са Павловићима, јер се током прољећа за Петра II Павловића може са сигурношћу рећи да је био у непријатељству са херцегом Стефаном. 1449. године војвода Иваниш се оженио. Дубровчани су 26. маја прихватили позив да дођу у савтове и том приликом су одредили поклон од 500 перпера. Такође, Дубровчани су обећали да ће довести пифаре и трумбетаре

---

¹⁴⁰ B. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, 358–359.

¹⁴¹ Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, 440.

да увеличају весеље. Рат краља и херцега се пренио и у 1450. годину, али, херцег се у међувремену измирио са војводом Иванишем. То видимо из тога што је фебруара 1450. године херцег тражио љекара у Дубровнику за свог сестрића Иваниша. Војвода Иваниш се тешко разболио, не зна се од које оболести, али није издржао. Преминуо је у новембру 1450. године у 27 години живота, после деветогодишње владавине. Нешто прије њега је умрла и његова мајка Теодора.¹⁴²

Последњи Павловићи

Војводу Иваниша наслиједила су његова браћа Петар II и Никола Павловићш, који су сложено владали, што се види из тога што су заједно повеље потписивали. Петар II је носио титулу војводе, а Никола кнеза. Петар и Никола су били дјеца из Радослављевог другог брака. За Петра се зна да је био рођен априла 1425. године, док се за Николу не зна поуздано датум рођења, али је био коју годину млађи. Двојица последњих Павловића су били само блиједа сијенка њихових претходника.¹⁴³ Браћа Павловићи на почетку своје владавине нису више имали ону снагу какву су имали њихови претходници, па су тако брзо потпали под пуну зависност херцега Стефана Вукчића, тако да нису више играли знатнију улогу у Босни. 1451. године херцег Стефан је заратио са Дубровчанима и том приликом срећемо да је Петар II Павловић своје људе слао херцегу да му помогну у рату, што је јасан знак да је стао на херцеову стран у рату. Рат је избио због Конавала, јер је херцег тврдио да их није продао Дубровланима, већ да их је заложиио. Мада прави разлог је био у томе што је Херцег Стефан већ дуже вријеме хтио да потисне дубровачке трговце са своје земље. Још један камен спотицања је Нови, који је од тврђаве полако постајало трговачко мјесто, а херцег је отворио ту и ткаоницу.¹⁴⁴ Рат Хецега и Дубровника је трајао до 1454. године. У почетку је херцег имао више успјеха успио је да запосједне Конавле, осим грда Сокола. Доласком Мехмеда II на престо Турци су се укључили у овај рат, на страни херцега. Дубровчани су покушавали краља Томаша да привуку на своју страну.

---

¹⁴² В. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, 359–360.

¹⁴³ В. Nilević, *Učesće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne*, Prilozi Instituta za istoriju XVI/17 (1980) 61.

¹⁴⁴ С. Пирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 294–299.

Такође, млади Владислав ће устати против свог оца херцега Стефана.¹⁴⁵ Немамо много података о битнијем учешћу браће Павловић у овом рату. Они више нису били толико моћни да су могли нешто битније да мјењају у неким сукобима који се њих нису лично дотицали. Дубровчани су једном акцијом покушали Павловиће да привуку на своју страну. Наиме, Сенат је одлучио да 1451. године исплате Павловићима конавоски доходак за двије године. Том приликом је да посланик браће Павловић, Вукић Муржић подигао 1200 перпера. Међутим, ускоро су браћа тражили од Дубровчама зајам и нови трибут, односно конавоски доходак, али су Дубровчани одбили да им то одобре.¹⁴⁶ Такође 1451. године имамо податке, који говоре да су Дубровчани савјетовали краља Томаша да буде у слози и савезу са Петром Павловићем и Николом. Након што је војвода Петар стао на страну херцега Стефана, Дубровник се 21. јула жалило Петру што даје људе херцегу за рат. 1451. године дошло је до поновног сукоба између деспота Ђурђа и краља Томаша. Том приликом су опет Дубровчани савјетовали краља Томаша да привуче на своју страну Петра II. Међутим, до овог савеза није дошло јер у краљевој повељи издатој 18. децембра 1451, у којој краљ са Дубровчанима склапа савез против херцега, међу присутном властелом не видимо Павловиће. Наиме, како нико није могао да изађе као побједник у рату између Дубровчана и херцега Стефана, одлучили су да склопе мир. Током априла и маја и једни и други издају повеље о миру гдје се ратовање зауставља. Како се рат између херцега и Дубровчана ближио крају имамо податке да су се и односи Дубровчана са Павловићима побољшали. Још 26. октообра 1453. Република је тражила од Петра да пољаше посланство да обнове пријатељство. Затим Сенат 12. јула 1454. доноси одлуку да се Павловићима плати инетрес од уложеног капитала и трубит, тј. конавоски доходак, за три године, колико нису исплаћивали због рата. Затим долази и до обнове пријатељства гдје војвода Петар и кнез Никола издају повељу Дубровчанима гдје им потврђују све претходне привилегије и право на Конавле са Соколом, Витаљином, Ободом и Цавтатом. Повеља је издата у Дубровнику 15. јула 1454. године са додатком писаним у Борчу.¹⁴⁷ Следеће што знамо јесте да су дубровачки посланици који су у мају 1455. били упућени на свадбу код херцега Стефана и сина му Влатка, имали после тога да сврате и до војводе

---

¹⁴⁵ Б. Храбак, *Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV и XV веку*, 301–302.

¹⁴⁶ В. Nilević, *Iz života posljednjih Pavlovića*, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XXVII–IXXX (1977–1979)* (1979) 65.

¹⁴⁷ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, Београд - Сремски Карловци 1934, 148–151.

Петра, који се такође женио. Том приликом су требали да узму заклетву приликом потврђивања привилегија и препорука за трговце. Касније се војводи Петру II из овог брака родио син, о којем немамо података.¹⁴⁸

У међувремену десиле су се неке крупне ствари као пад Цариграда 1453, а потом и нови напади на Србију током 1456. Приликом овог напада на Смедерево и Београд, султан Мехмед је тражио од краља Томаша, херцега Стефана и војводе Петра II, да дају неке ставри које до тада нису давали. Од краља је тражио 10 000 товара намирница, од херцега Стефана 8 000, а од Петра 4000 и војно учлешће. Сва тројица су ово одбила, правдајући се да они већ плаћају уобичајени трибут турцима.¹⁴⁹ Од када су Павловићи плаћали трибут Турцима познато. Претопсавља се да је то од периода погибије кнеза Павла, када се његови синови вежу за Турке, у намјери да освете смрт оца. Не зна се ни колики је био износ тог трибута којег су плаћали Турцима. Једино је познато да су Павловићи давали 1455. Турцима, по закупом, за жупу Тилаву 300 дуката или 15000 акчи годишње. Такође, није познато ни када је успостављен овај трибунарни однос у Тилави. Током 1459. године долази до пада Србије, што је значило да је на реду Босна. Јула 1461. године умире и краљ Стефан Томаш, а наслеђује га син Стефан Томашевић. До тада босанска властела која се више ослањала на Турке, попут херцега Стефана, схватила је да су они следећи на реду. Сада су морали да се удруже и помире како би пружили отпор Турцима, али већ је било касно, иако је дошло до помирења. Војводу Петра II срећемо на крунисању новог краља Стефана Томашевића, које се обавило вјероватно 17. новембра 1461. Да се босански сабор овом приликом састао видимо из краљеве повеље дате Дубровчанима 23. новембра 1461. Том приликом је наведено осам војвода представника најјачих фамилија, гдје је војвода Петар на првом мјесту. Овај сабор је битан не само због тога јер се босански краљ први пут крунисао круном из Рима, већ јер је дошло је и до зближавања босанске властеле због турске пријетње. Да се спремала нека опасност по Босну и да су то Павловићи предвидјели, видимо из следећих примјера. Прво су покушали децембра 1461. да узму зајам из Дубровника, али су их они одбили. Затим су покушали, јуна 1462, да наговоре Дубровчане да им пољашу мајсторе за бомбарде и балисте, али су их опет одбили.

---

¹⁴⁸ В. Nilević, *Učešće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne*, 62–64.

¹⁴⁹ С. Пирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 309–311.

Очигледно да су новац и мајстори затребали Павловићима у сврху куповине наоружања и спремања што ефикасније одбране својих утврђења, вјероватно од страха од Турака. Надајући се хришћанској коалицији, краљ Стефан одбио је 1463. године Турцима да плати данак за ту годину. Затим видјевши да од коалиције нема ништа, обратио се порти за мир на 15 година. Порта је овај мир прихватила, али то је био само начелно, јер су се Турци увелико спремали да нападну Босну. Неколико дана послје овога кренуо је султан Мехмед II са војском на Босну. Почетком маја 1463. године је упао на територије Павловића и Ковачевића, затим је одатле дошао до Кључа. Већ до јула поход је био завршен. На овом походу главом су платили многи племићи, међу којима су и војвода Петар и кнез Никола, које су Турци погубили. Да ли је било некакве ефикасне одбране на територији Павловића, не знамо, али судећи да су Турци успјели да за само 2 мјесеца сруше Босну, можемо да закључимо да већег отопра Павловића није било. Поред њих настрадао је и краљ Стефан Томашевић, кога су Турци заробили и погубили. Не зна тачан датум када су настрадала браћа Павловићи. Петар се последњи пут у изворима помиње 4. и 7. фебруара приликом награђивања његових свирача, који су били у Дубровнику на празник светог Влаха. После тога се више не помињу да су још у животу. Једино њихово помињање у каснијем периоду, јесте када Турци траже од Дубровчана заоставштине Павловића од улагања и конавоски доходак, а у име њихових насљедника. Да ли је било преживјелих насљедника не зна се. Једино се 1467. помиње неки Павао, син војводе Петра Павловића. Да ли је то био син војводе Петра, није познато. Док је живјела краљевина Босна у њој су били присутни и Павловићи, пропашћу Босне и Павловићи су нестали са њене историјске сцене.¹⁵⁰

Земља Павловића

За разлику од Вукчић-Хрватинића и Косача којима се приближно могао одредити краја одакле су, Хрватинићи из предјела око средњег Врбаса, Косаче из Горњег Подриња, тј. село Косаче у близини Горажда, дотеле се за Павловиће није могло тачно рећи из ког

---

¹⁵⁰ В. Nilević, *Učešće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne*, 64–67.

краја тачно потичу.¹⁵¹ Као неко ближе исходиште одакле су потекли Павловићи, узима се данашњи рогатички крај. Док би се у ширем смислу гледало то би биле области од Сарајева до Дрине и од Спрече до ријече Праче и мало јужније. Ово би требало да представља њихову географски „природну“ земљу, одакле су кренули да се шире даље. Почевши са ширењем на рачун Санковића, које је прво документовано.¹⁵² Међутим, Ђоко Мазалић је покушао да утврди одакле су потекли баш први Павловићи односно, зачетник лозе Јаблан. Он сматра да је извориште породице Павловић-Јабланић, могло бити село Јабланово код Лукавице. Ово село се помиње у Хусрефбеговој вакуфани, али данас тог села више нема. Могуће је да је имање на ком је Јаблан живио добило име по њему, Јабланово, а да је после настао на том мјесту заселак који је носио то име, док је све у њему било чланова тог рода. Даље, Ђоко Мазалић сматра да се једна грана Јаблановића, подигавши се на већи ступањ у властеоској хијерархији, одвојила се и основала ново сједиште у граду Борчу, одакле би потекли Раденовићи-Павловићи, док је друга грана остала да обитава у Јабланову у Лукавици, односно у Врхбосни, мало шире гледано. Могуће је да је отац кнеза Павла Раденовића, Раден Јабланић први основао ново сједиште у Борчу. Пошто не постоје никакви остаци неке тврђаве око мјеста гдје би било село Јабланово, могуће да је првобитни двор Јаблановића-Павловића у том мјесту био од дрвета.¹⁵³

Као неки значајнији градови и утврђења који су се налазили на територији Павловића јесу: Борач с Рогатицом, Борач је био центар земље Павловића, затим ту још спадају жупе и градови, Вишеград, Добрун, Бродар, Прача са Новим, односно Павловцем како се Нови још називао, Гласинац, Мокро, Градина код Пала, Ходидјед у Врхбосни сама жупа Врхбосна, Устиколна и Олово.¹⁵⁴

Град Борач се налазио у жупи Борач, смјештен западно од Месића код Рогатице намјесту рушевине „Град“, са оближњим Варошиштем и подргађем Подборачом. Ту је био главни центар Павловића. Мјесто гдје су дочекивали дипломате и издавали повеље.¹⁵⁵ Немамо јасних података од када је Борач постојао. На основу једног документа 1244.

¹⁵¹ Ђ. Мазалић, *Краћи чланци и расправе*, Гласник Земаљског музеја IV-V (1949–1950) 219.

¹⁵² В. Nilević, *Iz života poslednjih Pavlovića*, 59.

¹⁵³ Ђ. Мазалић, *Краћи чланци и расправе*, 219–223.

¹⁵⁴ В. Nilević, *Iz života poslednjih Pavlovića*, 60.

¹⁵⁵ М. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957, 17.

године помиње се Борач, али се то највјероватније не односи на жупу Борач него на кнежину Врхпрачу. Први помен Борча је из 1393. године у једном дубровачком документу, који говори о превозу товара, гдје је осам товара соли требало да стигну у Борач. Град Борач је сигурно подигнут још прије 1393. године. А већ се од 1397. године на повељи кнеза Павла налази печат са представама утврђебог града. Несумњиво се ради о Борчу.¹⁵⁶ Град Борач је вјероватно грађен из више етапа, настанак првих првих фортификација се датује на последње деценије 14. вијека, док је свој коначни облик добио у првим деценијама 15. вијека. Најстарији и главни дио утврђења, као и сам двор Павловића налазио се у Великој градини. Био је смјештен у средишту комплекса и са три стране опасан окуком Праче, над којим се дижу стрме стјене. Са западне стране се налазило мало утврђење „Велика стијена“ које је представљало последње упориште одбране. Са истока град је бранило утврђење на Малој градини, док се на сјеверу налазило утврђење Доловкса градина. Изгледа да је цио комплекс двора био већински од дрвета.¹⁵⁷ Временом се испод града Борача развило подграђе Подборач, познато у изворима од 1417. године. Подборач ће бити од 1417. до 1436. веома важно одредиште каравана. Одатле је била полазна тачка за даљу трговину према сјевероисточној Босни. Такође, Подборач је постао важно трговачко мјесто, гдје су трговали Дубровчани, властела али и обични пучани. Присуство Дубровчана у Борчу се може пратити до 1450. године. Трговином су се бавили и домаћи људи из Борча, вјероватно је постојао и главни трг гдје се обављала трговина. У Борчу се налазила и црква, видимо из тога јер се 1466. године говори о поповој кући у Борчу. Такође, у Подборачу је постојала институција кнеза. Забиљежно је да је у периоду од 1442. до 1445. кнез био Дабижив Вуковић. Кнезови су били првенствено угледни трговци, али и најугледније личности. У Борчу је постојала и канцеларија чији се рад може пратити у периоду 1397. до 1454. Уз канцеларију је постојала и школа за писаре. Земља Павловића је била веома слабо урбанизована, тако да је Борач израстао у прави „славни град“ како га сами Павловићи називају у повељама. За разлику од Косача који су имали више резиденција, Павловићи су имали само једно сједиште за које су били везани тј. Борач. Да је Борач био један од значајнијих градова у

---

¹⁵⁶ Д. Ковачевић-Којић, *Борач – средиште земље Павловића*, Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), Београд 2007, 161–162.

¹⁵⁷ М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 91–95.

Босни видимо по тиме што је после Јајца и Бобова, које су биле краљевске резиденције, био по опсегу и архитектонском склопу највећу у Босни. Борач није дуго опстао после пропасти Босне, мишљења је да су га Турци запалили и срушили, док је његово подграђе опстало још неко вријеме, али да се даље није развијао него је назадовао. Већ прије 1485. године у потпуности је био напуштен и пао у заборав.¹⁵⁸ У близини Борча налазила се Рогатица, која у средњем вијеку није имала неки велики значај. Први пут се помиње 1425. године, мада је свакако постојала и прије, а прво име му је вјероватно било Топлик. Из Рогатице је потицао Радич Озрисалић, трговац, цариник, гласник и писар војводе Радослава. То је све што се тиче Рогатице у средњем вијеку, а из турских извора се види да је била трг.¹⁵⁹

Следеће значајно мјесто у земљи Павловића јесте био Добрун, који се налазио на источном дијелу земље. Добрун се налазио источно од Вишеграда, на ријеци Рзав, на путу који је водио до Дубровачког друма. Није познато ко га је подигао и кад, али је вјероватно постојао још у првој половини 14. вијека. Добрун је у почетку припадао Србији, да би после диобе земље Николе Алтомановића, 1373. године, прешао у руке краља Твртка. Касније се жупан Прибил помиње као господар Добруна. У Дубровачкој грађи Добрун је забиљежен 1407. године као мјесто гдје се превози роба. Добрун је као и Борач, имао своје подградје – Подобрун. У том подграђу се одвијала трговина и долазили су трговачки каравани. Добрун је може се рећи био један од омиљених боравишта властеле, па тако и Павловића кад су га контролисали, иако је његова привредна функција била скромних размјера.¹⁶⁰ У Добруну се налазио манатир Добрун, који се сматра задужбином жупана Прибила и његових синова Стефана и Петра. Најстарија фреска из манастира је датована на 1343. годину и на њој су приказани краљ Душан, краљица Јелена и син Урош. Прибилов син Петар, касније монах Јован, је подигао 1383. припрату при цркви, да би потом Добрун 1393. године настрадао приликом једног турског напада.¹⁶¹ Не зна се тачно када су Павловићи запосјели Добрун, али га је у трећој деценији 15. вијека држао војвода Радослав Павловић. Добрун се помиње у љето 1423. када се војвода Радослав упутио

---

¹⁵⁸ Д. Ковачевић-Којић, *Борач – средиште земље Павловића*, 164–177.

¹⁵⁹ Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978, 98–99.

¹⁶⁰ Исто 100.

¹⁶¹ Љ. Шево, *Православно црквено градитељство у области Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 419–420.

према њему, али из сачуваних дубровачких извора није јасно да ли је кренуо да га освоји или је то био рутински обилазак својих посједа. Десет година касније војвода Радосалв је поново забиљежен да борави у њему. Добрун ће под власти Павловића да остане све до пада Босне и нестанка Павливића са историсјке сцене 1463. године, након чега ће га држати Турци.¹⁶²

На Дрини Павловићи су контролисали три значајна упоришта: Вишеград, Бродар и Хртар. Међу овим мјестима Вишеград је сигурно био најзначајнији. Вишеград је подигнут на бријегу изнад ушћа Рзава у Дрини, предстваљао је мало али веома битно упориште. Вишеград се први пут у рукама Павловића помиње 1407. године, када је већ било развијено подграђе, које се касније развило у значајну насеобину. Могуће је да су Павловићи још прије 1407. године контролисали Вишеград. Сам замак који се налазио у Вишеграду је највјероватније настао када се Вишеград налазио у рукама Павловића.¹⁶³ Подвишеград се чешће јавља тек од 1427. године. Трговачки каравани су највише посјећивали Вишеград у периоду 1433-1437. јер је одатле било добро полазиште даље за Сребреницу и даље у унутрашњост Србије. Испод Вишеграда налазио се мање значајно упориште град Бродар. Бродар је лежао изнад ушћа Лима, на лијевој обали Дрине. Не зна се када су Павловићи посјели Бродар, али се 1442. помиње као град Павловића. Иако су преко Бродара каравани ишли за Србију у вршењу трговине, подрграђе Бродара се тек први пут помиње релативно касно 1449. године.¹⁶⁴ Низводно од Бродара налазило се утврђење Хртар. Хртар је у вријеме туских освајања имао већ образовано подрграђе. Хртар је такође посједовао и замак. Не зна се тачно када су Павловићи остварили контролу над Хртаром, а држали су га до пада Босне.¹⁶⁵

У западним дјеловима Павловића земље нарочито значајно утврђење је било Ходидјед у жупи Врхбосни, које је уједно представљало одбрамбено упориште те жупе. Средњовјековни замак у Ходидједу се налазио на високом и готово неприступачном гробену изнад ријека Мокрањске и Паљанске Миљацке. Замак је сасвим могуће настао у другој половини 14. виејка, могуће прије него што су га Павловићи контролисали, а

---

¹⁶² М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, 95.

¹⁶³ Исто 97–98.

¹⁶⁴ Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, 99–101.

¹⁶⁵ М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, 98.

касније је дограђиван. Подграђе Ходидједа се налазило на нека два километра од самог замка због специфичног терена.¹⁶⁶ Павловићи су једно вријеме сигурно поред Ходидједа држали и скоро цијелу жупу Врхбосну. Турци су успјели да заузму Ходидјед 1435. и држали су га негдје до 1439. Тада су га Павловићи први пут, а може се рећи и заувјек изгубили, јер га четрдесетих година 15. вијека и доцније нису држали. Ходидјед се два пута помиње у рукама херцега Стефана 1444. и 1448, а краљ Томаш је покупшавао да га узме Турцима 1459. Приликом заузимања Босне, Павловићи свакако више нису држали Ходидјед.¹⁶⁷ Такође, јужно од Пала на локалитету Град, постојало је једно утврђење-замак који је припадао Павловићима и које је имало важну улогу у систему одбране. О њему немао података како се звао. Подигнут је на врху купастог бријега изнад врела Миљацке, на положају који доминира околином. О времену настанка овог замка нема пуно података, али је највјероватније саграђен на прелазу из 14. у 15. вијек. Нема података да су га Павловићи градили, а нема ни података од када је у њиховим рукама.¹⁶⁸ Још једно битно утврђење на западним дијеловима земље јесте био Павловац или Нови код Праче. Сама Прача која се начазила у жупи Борач, лежала је на истоименој ријеци, била је важн трг у земљи Павловића. Већ се у 14. вијеку људи из Праче истичу у трговини оловом. У 15. вијеку обим њиховог пословња је у наглom порастао, чиме расте извоз олова. Познато је да су неки од најближих људи Павловића били из Праче попут Браила Тезаловића, Богдана Муржића и Брајка Хваонића.¹⁶⁹ Недалеко од Праче је био подигнут град Павловац, за који се мисли да носи име по кнезу Павлу Раденовићу. Град је подигнут на стрмој, високој стијени изнад кањона Праче. Павловац се први пут помиње 1423. године под именом Нови. Павловац је имао улогу да заштити трг Прачу од напада. Сам Павловац је каније добио своје подграђе које изгледа није у потпуности заживјео због близине самог трга Праче. По доласку Турака Прача је вјероватно разорена, јер се касније у изворима не среће као читав град. 1530. године је напуштена у потпуности.¹⁷⁰

Најзначајније мјесто после Борча које су држали Павловићи јесте било рударско насеље Олово. Олово се први пут помиње 1382. године, мада неколико година на истом

---

¹⁶⁶ Исто 99–100.

¹⁶⁷ М. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 46–47.

¹⁶⁸ М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, 100.

¹⁶⁹ Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, 62–63.

¹⁷⁰ М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, 100–102.

мјесту се помиње насеље Каменица 1376. године, па се може сматрати да су Олово и Каменица исто мјесто. Колико је Олово било значајно за Павловиће види се у чињеници да је Олово после Сребренице било најзначајније рударско мјесто у средњевјековној Босни. О развијености самог Олова види се и по царинама које су постојале у њему, а које су биле једна од признатих и устаљених у Босни. У почетку су Олово посједовали босански краљеви и они су убирали царину, да би касније саму царину издавали у закуп, а закупци су били углавном дубровчани, властела или богати пучани. За разлику од Косача и Хрватинића који нису држали ниједан овакав рудник, Павловићи су успјели да дужи период држе Олово. За разлику од неких других мјеста, за Олово се може се одредити приближно када је дошао под власт Павловића. Краљ Остоја је држао Олово 1403. године, али га након тога губи. Највјероватније да су га Павловићи посјели 1404. године, када је краљ Остоја збачен са власти, тако искористивши пометњу која је настала Босни. Међутим, изгледа да закуп царине није припадао само Павловићима, удјела су имале и Косаче. Заведен је систем диобе слично као у Дријевима и на Гласинцу. Није тачно познато када је систем диобе уведен али се Санаљ Хранић среће као сувласник оловске царине 1418. године.¹⁷¹ Мрежа караваских путева из Дубровника ка Босни је била веома разграната, а до Олова су водила два главна пута. Један пут је био преко Коњица, а други преко Загорја, *per viam Cognicie* и *per viam Hagogie*. Из Олова се даље ишло за Зворник и Сребреницу.¹⁷² Олово је имало и своје подрграђе односно градско утврђење Оловац. Оловац је грађен ради заштите саме насеобине Олова. Највјероватније да је саграђен негдје током последње деценије 14. вијека за вријеме краља Дабише, да би касније 1403. био надограђиван. Олово и Оловац су остали у рукама Павловића све до пада Босне 1463. године.¹⁷³

Устиколлина је представљала један мање битан трг у посједу Павловића. Налазила се између Горажда и Фоче и први пут се помиње 1394. године. Трг у Устколини је успоставио кнез Павле Раденовић, што значи да је Устиколлина веома рано била под контролом Павловића, а у њој је наплаћивана и царина. Међутим развој Устиколлине није

---

¹⁷¹ Р. Ђук, *Дубровчани – закупци царине у Олову*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 247–258.

¹⁷² М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 696.

¹⁷³ М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, 102–103.

дуго трајао, већ од друге деценије 15. вијека све је мање података о њој. Вјероватно је изгубила свој значај, јер су се у близини ње налазили развијенији тргови Фоча и Горажде. Такође била је притјешњена између посједа Косача, тако да ју је после смрти вовјоде Радосава заузео херцег Стефан.¹⁷⁴ Још једно значајно насеље у земљи Павловића јесте било Гласинац у близини Борча. Гласинац је служио као транзитна станица трговцима који су кретали из долине Дрине и Лима и даље трговали на сјевер, а ту су трговци могли и преноћити. Поред Гласинца је постојала и црква, гдје чојек Радосалва Павловића 1426. године, дотјерао 9 товара сукна. 1429. године на Гласинцу се помињу и царине, гдје су их Павловићи убирали. Изгледа да су удјела у убирању царинама имали и Косаче. У близини Гласинца, постојало је и трговачко стајалиште Мокро. Забиљежено је да су дубровачки трговци 1402. године носили робу у Мокро. Мокро се и у каснијим временима помиње као стајалиште трговаца.¹⁷⁵

Поред ових мјеста које су Павловићи држали у својој природној постојбини и касније мјеста које су заузели ширећи се, познато је да су Павловићи имали и своје територије на југу тј. Приморју. Ове територије нису биле директно повезане са сјеверним дјеловима земаља Павловића, јер су се између њих налазиле земље Косача. Они су њих освојили од Санковића, о чему сам већ писао. Том приликом узели су им жупе и градове и села и од тада су контролисали: дио Конавала, жупу Врм, Цавтат, Требиње, Клобук, Билећу, Обод, Храсно, царину у Леденицама коју су дијелили Косаче и Павловићи, Осојник, Површи, Рудине, Журовићи, Зачула, Ускопоље, Бобовиште и јоше нека села. Ова мјеста Павловићи нису успјели да задрже по пропасти Босне, као што сам већ писао, неке области су продали Дубровчанима, попут Конавала, Цавтата и Обода 1427. Остала су изгубили у сукобима са Косачама и то све до 1441. године. Тако да је Павловићима до 1463. на приморју остали једино власи Журовићи.¹⁷⁶ Свакако да су за Павловиће најзначајнији градови на Приморју били Требиње и Клобук, али такође од велике важности им је била царина у Дријевима, о којој нисам толико посветио пажње у претходном писању. Дријева су познато још од раних времена, лежали су на ријечи Неретви а познато је да су током историје првобитно припадала Србији, да би касније

---

¹⁷⁴ Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, 91–92.

¹⁷⁵ М. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, 39–40, 77.

¹⁷⁶ М. Динић, *Земља Херцеза Светоза Саве*, 186–192.

њима управљала Босна, а у једном периоду и Угарска. Познато је и то да су Дријева била једна од четири мјеста на којима је била дозвољена купопродаја соли. Постоје подаци још из 14. вијека гдје се види да су тадашњи босански краљеви, када су држали Дријево, издавали дријевску царину на закуп, најчешће богатим Дубровчанима. Међутим, када је почела краљевска моћ да слаби, након смрти краља Твртка I Котроманића, тако су и босански краљеви имали све мање учешћа у убирању плодова од дријевске царине, док су стварну власт над Дријевом имали локални властелини. Познато је да су дријевском царином 1399. године господарили браћа Радивојевићи. Од 1404. налазимо у Дријевима и чиновнике херцега Хрвоја, што значи да је и он имао свих удјела, али су и даље контролу над тргом имали Радивојевићи.¹⁷⁷ Након Хрвојевог потискивања из Дријева, после 1410. године, као власници Дријева јављају се војвода Сандаљ Хранић, кнез Павле Раденовић и браћа Радивојевићи. Тако да се може рећи да Павловићи контролишу Дријева од периода после 1410. године. Често ће се и људи Павловића сретати као закупци дријевске царине. Тако имамо 1412. године да су закупци били Браило Тезаловић и Радослав Муржић. Људе Павловића као закупце срећемо и у каснијем периоду, током двадесетих година 15. вијека. Будући да ће војвода Радослав водити рат против Дубровника 1430-1433. а касније и против војводе Стефана Вукчића 1435-1439, тако да се контрола Павловића над Дријевом почела доводити у питање, због слабљења њихове моћи. Већ је крајем 1431. Сандаљ покушао да узме дио прихода који су добијали Павловићи за себе.¹⁷⁸ Након што је ступио на престо војвода Стефан је покушао 1435. да узме дио Павловића, али ни њему није успјело. У каснијем сукобу Павловића и Косача, војвода Стефан је успио да заувјек одузме Павловићима њихов дио на Дријевима, најкасније до 1439. године. Доцније је војвода Стефан успио да истисне и Радивојевиће. Тако да су Косаче од тада сами контролисали Дријева.¹⁷⁹

Стварање територија Павловића тј. Земље Павловића ишло је постепено као и њихово осамостаљивање и јачање. Први који уводе у употребу појам „Павловића земља“ јесу управо Турци и то у периоду између 1455. и 1458. године. Они су приписали кнезу Павлу Раденовићу да је баш он створио „Павловића земљу“. Мада „државу“ Павловића

---

¹⁷⁷ М. Динић, *Трг Дријева у средњем веку*, Српске Земље у средњем веку, Београд 1978, 376–382.

¹⁷⁸ Ђ. Тошић, *Павловића дио дријевске царине*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 236–241.

¹⁷⁹ М. Динић, *Трг Дријева у средњем веку*, 387–389.

не треба поистовјећивати са „Павловића земљом“, јер су се под „Павловића земљом“, у каснијем периоду сматрале територије са сјевера. Док се „држава“ Павловића, држава у смислу територија коју су Павловићи контролисали, а не самосталне јединице, простирала и на земљу Приморје, тј. обухватала је и јужне предјеле које су Павловићи контролисали. Најкасније од 1397. године створена је „држава“ Павловића која је обухватала јужне и сјеверне дјелове територија. Сјеверни дио државе обухватао је свакако Павлове баштине и баштине Павлових блиских рођака и потчињене властеле. Док су се јужни дјелови простирали на сјеверозападном дјелу Приморја. Да је кнез Павле напредовао међу властелом видио по повељама гдје се увијек смешта на 2-3 мјесто у цијелој држави, док се када је ријеч од властеле из „земље“ Босне он налази на првом мјесту. Такође, можемо видјети како је осамостаљење кнеза Павла текло, ако гледамо дубровачке повеље и по томе како се обраћају Павлу у њима. Милош Благојевић сматра да су од октобра 1405. кнеза Павла Дубровчани сматрали као самосталног обласног господара, односно владара, јер га титулишу као славног и велможног господина кнеза, иако је он формално признавао краља као надређеног.¹⁸⁰ Да су Павловићи, као и остали великаши, Косаче и Хрватинићи били у потпуности господари у својој области, као што је и краљ у својој, видимо и из дубровачких извјештаја гдје они јасно препознају земљу војводе Сандаља, земљу војводе Радосалва, земљу херцега Стефана, али и краљеву земљу у којој је он уживао апсолутни ауторитет. За разлику од земља његове крупне властел, гдје краљ није имао никакву власт.¹⁸¹ Касније се Дубровчани све до пропасти Павловића и Босне, Павловим насљедницима обраћају са „господин“, а тако су се дубровчани обраћали самосталним обласним господарима. За вријеме Радослава они убацују и флосукулу „милост божија“, које је било исходиште суверенитета свих хришћанских владара, а тиме се изражава и саклрани карактер владавине. Добро је познато да се властела под контролом Павловића, дијелила на ону из Приморја и ону са сјевера. У властелу са Приморја Павловићи нису имали у потпуности повјерења, јер са њима нису били ни у каквом срдству. За разлику од властеле из сјеверних дјелова „државе“, у коју су имали у потпуности повјерења и са којом су били крвно везани. Међу властелом Павловића имали смо оне које су Павловићи називали „братијом“ на повељама или „брат мој“. Међу ту

---

¹⁸⁰ М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, 113–128.

¹⁸¹ С. Ћирковић, *Русашка господа: Босански великаши на путу еманципације*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 309–310.

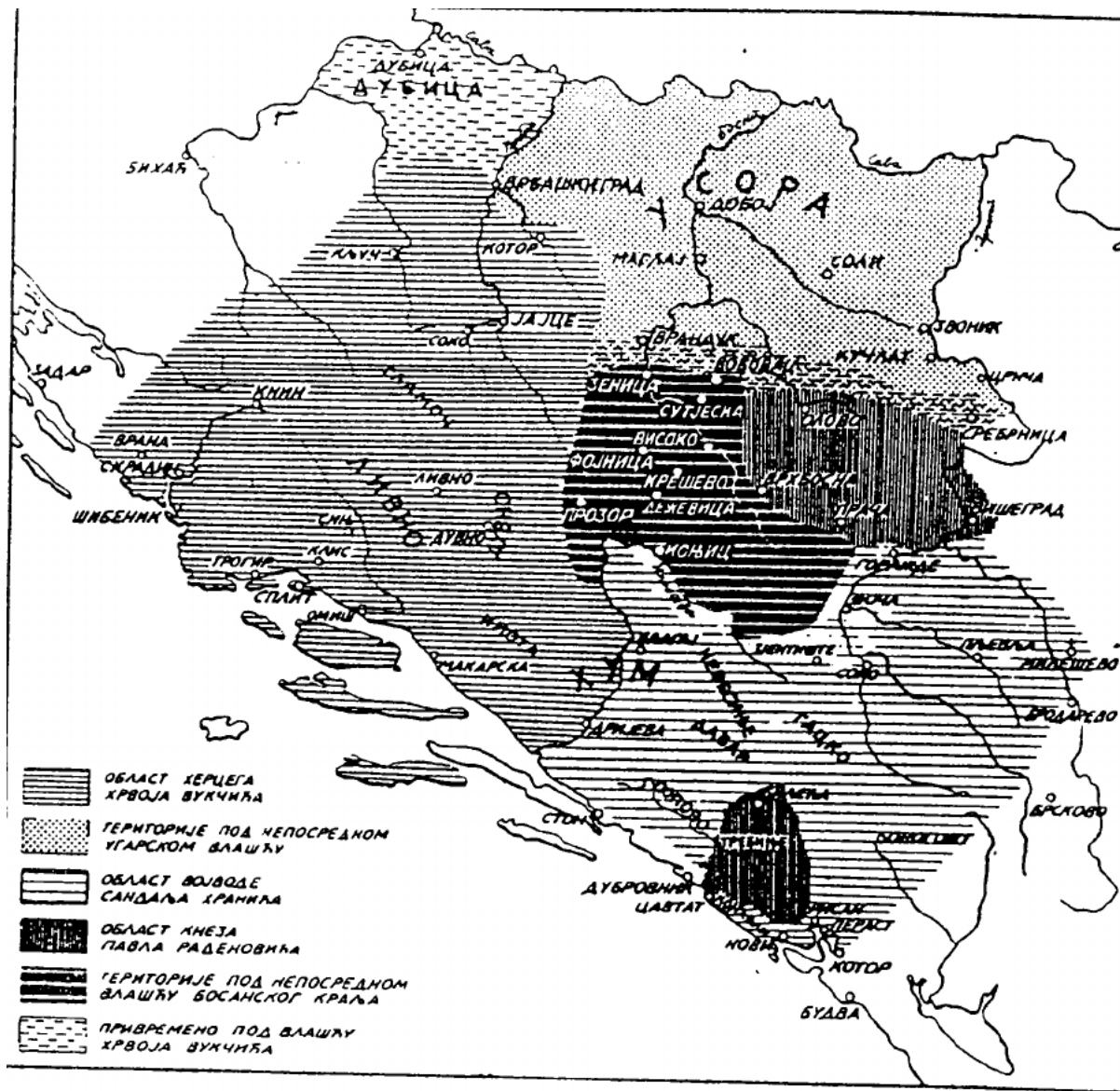
властелу спадају породице Владимировић, Боровинић, Обрадовић, Мозолић и Михаиловић. Ових пет властеоских кућа са кућом Павловића, чинили су једно „племе“ и „братију“. Сви ових пет породица потицали су са простора Источне Босне. Могуће је да су управо они били крвно везани са Павловићима. Управо је ова властела представљала најчвршћи ослонац власти Павловића. Сви чланови ових пет кућа често се срећу на повељама владара Павловића као свједоци, мада се њихов број касније смањује. Међу властелом са приморја у коју Павловићи нису имали повјерења, било је и оних који су били одани Павловићима попут Љубише Богданчића, Вукосава Познановића и Љубишиног сина Радоја Љубишића. Губитком територија у рату са Косачама територија Павловића је постала компактнија и свела се на сјеверне дијелове државе. Овај губитак је утицао на обликовање земље Павловића. Управо је Радослав пред смрт почиње да помиње свој русаг налик на русаг босански, као значење државе и државне територије. Под русагом се подразумјевала државна територија Павловића. Пред крај живота Радослава русаг Павловића добија свој коначни облик под називом „Павловића земља“. Према турској административној подјели „Павловића земља“ је обухватала следеће нахије: Вишеград, Добрун, Хртар, Бродар, Прачу, Борач, Студену, Гласинац, Мокро, Волујак, Пале и Олово. Након турског освајања на „Павловића земљи“ је настала нова турска управа и административна подјела, према којој је „Павловића земља“ као посебна цјелина задржала свој назив у некадашњим границама.¹⁸² Поред тога Турци су у освојену „Павловића земљу“ увели и своју судску организацију. Сједиште кадије тј. судије је било у Вишеграду. Тако да су Турци по освајању „Павловића земљу“ у потпуности прилагодили свом систему.¹⁸³ По турском освајању земља Херцега је понијела назив вилајет Херцег и до дана данашњег је сачувала име Херцеговина, док је земља Павловића понијела назив Pavli – ili. Међутим, за разлику од Херцеговине, назив „Павловића земља“ данс није заживио, него је у потпуности исчезао. Да је ту некада постојала земља Павловића говоре нам данас само археолошки остаци њихових утвђења, попут Борча.¹⁸⁴

---

¹⁸² М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, 129–142.

¹⁸³ М. Васић, *Земља Павловића у свјетлу турских извора*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 307.

¹⁸⁴ Г. Томовић, *Provincia de Alegreto – земља Радослава Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 74.

1. Босна у почетку XV века (1410).

Грб и печати Павловића

Печате Павловића срећемо на њиховим повељама, док грб Павловића можемо реконструисати на основу печата. Постоје укупно 49 докумената Павловића који говоре о њиховим односима према Дубровнику. Од тих докумената 14 је из канцеларије Павловића. На документима Павловића сачувало се свега 11 печата. То су 1 печат кнеза

Павла Раденовића, 8 печата на документима Радослава Павловића и два печата војводе Иваниша, на повељама Иванишеве браће војводе Петра и кнеза Николе. Печат кнеза Павла је сачуван на повељи издатој Дубровчанима 25. марта 1397. године на Љутој у Конавлима. На печату се налази представа града са великом кулом у средини и две ниже и уже куле са стране. Главна кула на врху има проширено круниште, што двије мање немају. Све три имају зупце тј. грудобране. Што се тиче печата војводе Радослава најстарији је на повељи издатој 22-24. априла 1421. године. На овом печату се налази само једна кула, која је оштећена, а и занатска израда је слаба. Други печат је из повеље 7. априла 1423. На њему је једва видљива главна кула са двије бочне, тако да је тешко препознатљива. Трећи печат је најбоље сачуван и он је са повеље издате Дубровнику 25. октобра 1432. Представа грба се састоји од једне високе куле са широким круништем и 5 грудобрана и двије ниже куле са круништем и 3 грудобрана. Осталих 5 печата војводе Радосава јесу ткз. средњи печати који су сачувани у пет примјерака на следећим испарвама: три признанице од подизању новца из 31. јнура 1437, јануара 1439 и 19. августа 1439, затим на пропусници дубровачких трговаца од 10. априла 1441. и на повељи његов његовог сина Иваниша од 29. септембра 1442. Печат из 31. јанура 1437. је непрепознатљив тако ни да се грб не види лијепо. Печат из јануара 1439. на њему се на средњој кули виде само 4 грудобрана, а на бочним по три. На печату из 19. августа 1439. грб је доста оштећен, али се види да је средња кула скоро дупло већа од двије са стране. На средњу кулу су стављене степенице што је новина на печатима Павловића. На печату из 10. априла 1441. лик града се назире у општим цртама. На овом се виде прозори на средњој и бочној кули, а од степеница има једва примјетан траг. Печат са повеље војводе Иваниша издате 29. септембра 1442, даје грб који се добро види. Град са три куле се у неким појединостима разликује од других. Средња кула има три спрата, а остале двије по два. Круниште средње има 4 грудобра, а док бочне по 3. Степенице или покретне љествице су наслоњене на улаз. Печат војводе Иваниша је сачуван у два примјерака на признаницама од 26. јуна и 15. јула 1454. На првом се виде само три куле, лош је. Други је боље очуван. Наглашени су бедеми из којих се дижу три куле: средња која је највиша и двије бочне, нешто ниже и на овом печату сва круништа имају по пет грудобрана.¹⁸⁵

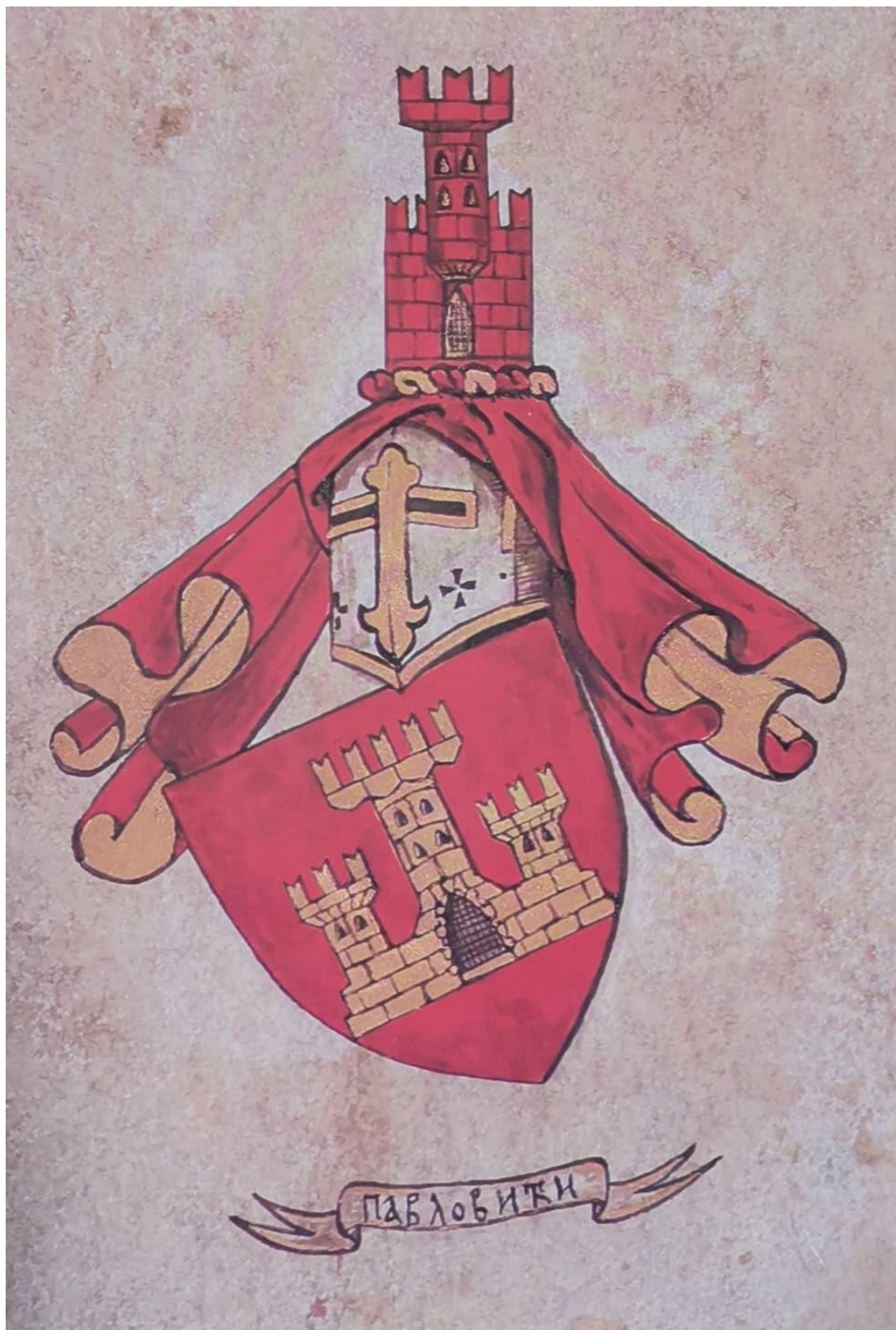
¹⁸⁵ Д. Синдик, *Печати Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003, 395–405.

Утврђени град на Печатима Павловића је вјероватно израђен по узору на дубровачке печате. Грб који се јавља на печатима вјероватно је био у употреби као породични грб Павловића, иако не постоји аутентичан комплетан грб породице Павловић, са штитом, шљемом и челенком. На два стећка у селу Бољунима код Стоца уклесан је штит на коме се налази дворец са три куле, али не постоји неки доказ да је ово грб Павловића. У Илирском грбовнику се налази грб Павловића са утврђеним градом са три куле на штиту и на челенци. На штиту црвене боје град је златан а у челенци црвен. Плашт је са спољне стране црвен а изнутра златан. У Охмућевићевом грбовнику на грбу Павловића се налазе и три златна љиљана, али тих љиљана нема на сачуваним печатима.¹⁸⁶

2. 1) Печат кнеза Павла Раденовића из 1397. г.
- 2) Печат војводе Радосава Павловића из 1432. г.
- 3) Грб Јабланића, односно Павловића из Фојничког грбовника.

¹⁸⁶ Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле* 189.

3. Грб Павловића.

Закључак

Историја породице Павловић је била веома турбулентна, што се и види из рада. Од кнеза Павла као неког првог члана којег можемо пратити из извора, па до последње двојице војводе Петра II и кнеза Николе Павловића, видимо да је историја породице Павловић била пуна успона и падова. Првобитно су се појавили у 14. вијеку као не баш битна породица у босанској властеоској хијерархији, да би се у 15. вијеку афирмисали као најмоћнија властеоска породица из земље Боне, а увијек су били међу 3 најјаче властеоске породице у држави Босни. Њихова улога у историјским процесима 15. вијека у Босни је веома велика. Видимо да су учесвали у готово свим процесима, ратовима, спљним упадима, мировима, који су Босну задесили у 15. вијеку. Процес њиховог осамостаљива је текао веома постепено, може се рећи да је ишао заједно уз њихово јачање. Њихово јачање креће од расапа Санковића, када је кнез Павле том приликом проширио своје посједе на Приморје и тиме се афирмисао као један од најзначајних властелина у Босни. Такође, колика је моћ породице Павловић била и какав су углед уживали, најбоље се види из Дубровачких и краљевих повеља. За Дубровчане су они увијек били славни и велможни, многопоштени. За краља Босне су увијек били међу битнијим властелинима у држави.

Породица Павловић иако у каснијим временима, практично од смрти војводе Иваниша, није била у оном свјетлу као коју деценију прије, иако су њихова снага и моћ копниле, ипак су успјели да се одрже у Босни све до њеног пада 1463. године, упркос свим недаћама. Иако су дотле неке породице, укључујући Санковиће и Златоносовиће, па и Хрватниће, практично нестали са историјске сцене, а њихова моћ је нестала још прије доласка Турака, за Павловиће се то не може рећи. Упркос поразу који су претрпјели у броби са војводом и потоњим херцегом Стефаном Вукчићем Косачом, успјели су да се одрже у сјеверним дјеловима своје „државе“. Иако им је јужне дјелове у потпуности отуђио Стефан Косача.

Територија којом су владали иако није имала неких већих центара, осим Борча и Олова, притом недовољно урбанизована, ипак је представљала једну јасно комплатну цјелину, коју Турци називали „Павловића земља“. Иако се тај назив није сачувао попут

Херцеговине, он је ипак заживио једно вријемее код Турака и Срба, а Турци су на њој увели свој систем, администрације, управе и судства.

Извори и литература

Извори:

- 1) Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viena 1858.
- 2) М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 2006.
- 3) Н. Порчић, Н. Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019.
- 4) Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I*, Београд – Сремски Карловци 1929.
- 5) Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма II*, Београд – Сремски Карловци 1934.
- 6) К. Филозоф, *Житије деспота стефана Лазаревића*, Београд 1989.

Литература:

- 1) М. Благојевић, *Државност земље Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 2) М. Васић, *Земља Павловића у свјетлу турских извора*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 3) М. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957.
- 4) М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978.
- 5) М. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003.
- 6) А. Ивић, *Радослав Павловић: велики војвода босански*, Летопис Матице српске 1-2 (1907).
- 7) К. Лиречек, *Историја Срба I*, Београд 1981.
- 8) Д. Ковачевић – Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978.
- 9) Д. Ковачевић – Којић, *Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек)*, Београд 2007.
- 10) Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009.

- 11) Ђ. Мазалић, *Краћи чланци и расправе*, Гласник Земаљског музеја IV-V (1949-1950), Сарајево 1950.
- 12) Ј. Мијушковић, *Хумска властeosка породица Санковићи*, Историјски часопис књига XI, Београд 1961.
- 13) Ј. Мргић – Радојчић, *Доњи Краји: крајина средњовјековне Босне*, Београд 2002.
- 14) В. Nilević, *Vojvoda Ivaniš Pavlović*, Prilozi Instituta za istoriju XIV/14-15, Sarajevo 1978.
- 15) В. Nilević, *Iz života poslednjih Pavlovića*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVIII-XXX (1977-1979), Sarajevo 1979.
- 16) В. Nilević, *Učešće vojvode Petra I kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne*, Prilozi Instituta za istoriju XVI/17, Sarajevo 1980.
- 17) М. Нишкановић, *Јабланић - Раденовић - Павловић*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 18) М. Поповић, *Утврђења Земље Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 19) Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу: приложак историји Босне крајем XIV. и поч. XV. века*, Летопис матице српске 1-2 (1902)
- 20) С. Рудић, *Властела илирског грбовника*, Београд 2006.
- 21) Д. Синдик, *Печати Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 22) Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991.
- 23) Г. Томовић, *Provincia de Alegreto – Земља Радосава Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 24) Ђ. Тошић, *Босна и Турци од косовске до ангорске битке*, Зборник за историју БиХ 1 (1995)
- 25) Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем веку*, Београд 1998.
- 26) Ђ. Тошић, *Vojvoda Petar Pavlović: prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, Jugoslavenski istorijski časopis 1-2/2001, Beograd 2001.
- 27) Ђ. Тошић, *Гласинац у Земљи Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.

- 28) Ђ. Тошић, *Павловића дио дријевске царине*, Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 29) Ђ. Truhelka, *Konavoski rat (1430-1433). Historička studija po smopenicima dubrovačke arkive*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXIX, Sarajevo 1917.
- 30) С. Ћирковић, *Две године босанске историје (1414 и 1415)*, Историски гласник 3-4, Београд 1953.
- 31) С. Ћирковић, *Историја средовековне босанске државе*, Београд 1964.
- 32) С. Ћирковић, *Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964.
- 33) С. Ћирковић, *Работници, војници, духовници*, Београд 1997.
- 34) С. Ћирковић, *Павловића Земља (Contranta dei Paulovich)*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 35) В. Ћоровић, *Деспот Ђурађ Бранковић према Конавоском рату*, Глас СКА СХ, Београд 1923.
- 36) В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавле (1423-1427)*, Годишњица Николе Чупића XXXVI, Београд 1927.
- 37) В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 2018.
- 38) Р. Ћук, *Дубровчани – закупци царине у Олову*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 39) Е. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386–1463)*, Sarajevo 2019.
- 40) Б. Храбак, *Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV и XV веку*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 41) Љ. Шево, *Православно црквено градитељство у области Павловића*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука - Српско Сарајево 2003.
- 42) G. Škrivanić, *Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom (18. VI 1403. do maja 1404. godine)*, Vesnik Vojnog muzeja 5, Beograd 1958.

Илустрације:

- 1) С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, Београд 1964, 217.
- 2) Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 188.
- 3) Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 187.

